

Umanjenice u Plautovim komedijama

Županić, Kristian

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:863852>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-30**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za klasičnu filologiju

Sveučilišni diplomski studij latinskog jezika i rimske književnosti (dvopredmetni); smjer:
nastavnički

Kristian Županić

Umanjenice u Plautovim komedijama

Diplomski rad

Zadar, 2019.

Sveučilište u Zadru

Odjel za klasičnu filologiju

Sveučilišni diplomski studij latinskog jezika i rimske književnosti (dvopredmetni); smjer: nastavnički

Umanjenice u Plautovim komedijama

Diplomski rad

Student/ica:

Kristian Županić

Mentor/ica:

doc. dr. sc. Nada Bulić

Zadar, 2019.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Kristian Županić**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Umanjenice u Plautovim komedijama** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 19. prosinca 2019.

SAŽETAK

Umanjenice u Plautovim komedijama

U radu se, na korpusu kojeg čine sve u cjelosti sačuvane Plautove komedije i fragmenti, istražuje pojava i upotreba umanjenica u latinskom jeziku - fenomen koji je posvjedočen u svim razdobljima njegove književne povijesti, a u najvećem obilju u Plautovim komedijama. U sistemu tvorbe Plautove umanjenice pokazuju određenu pravilnost. U pogledu značenja, s obzirom na vrstu riječi njihova pozitiva, pokazuju veću ili manju stilsku varijaciju sa značajnim gubitkom deminutivnog značenja. Ova pojava, uz njihovu pretjeranu cirkulaciju u komičkim dijalozima naznačuje mogući gubitak njihove semantičke vrijednosti u jeziku i prijelaz u stilsku kategoriju. Ispitivanje njihove tvorbe, upotrebe i značenja, s osvrtom na druge primjere u latinskom, pružilo je tako jasniju sliku o umanjenicama u latinskom jeziku i fenomenu njihova procvata u pretklasičnom latinskom.

Ključne riječi: umanjenice, deminutivi, latinski, vulgarni latinski, predklasični latinski, italjski jezici, Plaut, Plautove komedije

ABSTRACT

Diminutives in the Comedies of Plautus

In this thesis the formation and usage of diminutives in the Latin language, a phenomenon found in all eras of its literary history, but especially in Plautus' comedies, are researched on the example of a corpus made up of the entirety of Plautus' extant comedies and fragments. In derivation, the diminutives of Plautus are fairly regular. With regard to semantics they show stylistic variation with a pronounced loss of their original diminutive function. This phenomenon, along with their excessive use in comic dialogue, indicate a possible loss of their semantic value and a transition to a stylistic category. An examination of their formation, usage and meaning, along with a review of other examples in Latin, offer a clearer picture of diminutives in Latin and the phenomenon of their proliferation in pre-Classical Latin.

Key words: diminutives, Latin, Vulgar Latin, pre-classical Latin, Italic languages, Plautus, Plautus' comedies

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Vulgarni latinski	2
1.2. Plaut	6
1.2.1. <i>Plaut u kontekstu književnosti</i>	6
1.2.2. <i>Plaut u kontekstu jezika</i>	7
2. UMANJENICE U LATINSKOM JEZIKU	8
3. UMANJENICE U PLAUTOVIM KOMEDIJAMA	13
3.1. Popis umanjenica	13
3.2. Tvorba umanjenica	19
3.2.1. <i>Umanjenice prvog stupnja na -lus</i>	19
3.2.2. <i>Umanjenice prvog stupnja na -ulus</i>	19
3.2.3. <i>Umanjenice prvog stupnja na -culus</i>	20
3.2.4. <i>Umanjenice drugog stupnja na -ellus i -illus</i>	21
3.2.5. <i>Umanjenice trećeg stupnja na -llulus</i>	22
3.2.6. <i>Umanjenice na -sc-</i>	23
3.3. Upotreba i značenje umanjenica	23
3.3.1. <i>Upotreba i značenje imenica</i>	23
3.3.2. <i>Upotreba i značenje pridjeva i prijedloga</i>	27
3.3.3. <i>Upotreba i značenje glagola</i>	28
4. ZAKLJUČAK	29
IZVORI	31
LITERATURA	31

1. UVOD

Promjenama jezika tijekom vremena svjedoče mnoga sačuvana književna i neknjiževna djela u kojima nalazimo jezik kao sliku nekog povijesnog trenutka, fiksiran u određenoj fazi svoga razvoja. Kada je riječ o književnim djelima, u jezično-stilskom smislu svaki se dobar autor prije svega odlikuje nekim prepoznatljivim osobitostima koje ovise o njegovoj prirodi i predilekciji, povijesnom razdoblju i razdoblju povijesti jezika kojem pripada. Dakako, u to ulaze i sve one karakteristike vezane za određeni književni žanr i pripadajući mu stil pisanja. U jeziku se najjasnije razlikuju govorni i književno-administrativni stil. Zanimljiva pojava miješanja tih stilova može biti namjerna, bilo kao književni postupak za potrebe imitacije karaktera likova iz stilskih postupaka imitacije likova, bilo iz razloga umjetničkog manirizma kao odraza poetike vremena u kojem pojedino djelo nastaje, ali također i nenamjerna nastala usljed obrazovanosti autora koji se upustio u pisanje nekog djela.

Za umanjenice, kao jedan od najjasnijih odraza govorenog jezika, se u latinskom jeziku može reći kako prožimaju sve navedeno. U svom stvarnom značenju umanjenice nalazimo u klasičnoj književnosti, ali se kod Plauta one pojavljuju u tolikom broju da je teško povjerovati kako pri svakoj svojoj pojavi imaju deminutivno značenje. Plaut stvara u za jezik prijelaznom razdoblju te za rimsku književnosti, koja se gradi na grčkim i helenističkim autorima, u vremenu razvoja. Njegove komedije skrivaju mnoge razloge pojave umanjenica. Neki od njih mogu biti vrijeme jezika, u smislu stupnja razvoja, u kojem nastaju komedije u Rimu, zatim vrijeme društva, u smislu stupnja razvoja društvenih odnosa, koje komedije preslikavaju i elementima kojeg bivaju namijenjenima.

Pojava umanjenica u Plautovim komedijama promatrat će se kroz sve navedene kriterije koje im mogu uvjetovati pojavu, tj. evolucije latinskog i jezične slike tog razdoblja i autorovog stilsko-književnog izražaja i književne vrste kojoj pripada. Ispitivanje njihove tvorbe, upotrebe i značenja u samim Plautovim komedijama, dijelom osvrćući se na druge primjere u latinskom i kasnije, pružit će jasniju sliku o umanjenicama u latinskom jeziku i fenomenu njihova procvata u pretklasičnom latinskom. Shodno tome temeljni korpus istraživanja u ovome radu čine sve u cjelosti sačuvane Plautove komedije kao i svi fragmenti.

Budući da se umanjenice, osim u pretklasičnom u vrijeme njihova bujanja, nakon perioda klasičnog latinskog ponovo sve više vraćaju u upotrebu u kasnom latinskom, u nastavku ćemo se ukratko osvrnuti na neke razvojne značajke latinskog jezika s osobitim osvrtom na vulgarni

latinski, a potom promotriti Plautovo mjesto u kontekstu povijesti književnosti, ali i povijesti latinskog jezika.

1.1. Vulgarni latinski

Latinski je jezik od samog početka ograničen na grad Rim s ruba Etrurije i manje geografsko područje u Laciju oko grada. Premda ne čini spektar dijalekata kao grčki, ipak se uočavaju regionalne razlike u odnosu na jezik grada. Prije širenja utjecaja Rima, u Središnjoj Italiji govore se mnogi jezici od kojih su neki međusobno bliski i slični, a neki različiti. Tako na tom području postoje razni italski jezici, koji čine užu skupinu indoeuropskih jezika, neki drugi indoeuropski jezici kao što su najzastupljeniji bili razni grčki dijalekti na jugu Italije te ilirski pretežito na nekim lokacijama istočne obale Apeninskog poluotoka te neindoeuropski jezici kao što su etruščanski, sjevernopicenski, fenički itd. Italski jezici se dijele u dvije glavne skupine jezika, latinsko-faliskičku i sabelsku. Sabelsku skupinu čine oskički, umbrijski i svi drugi manji regionalni jezici od kojih su jedni bliži umbrijskom, a drugi oskičkom te je teško odrediti granicu između jezika i dijalekta među njima. Jedini italski jezik koji se ne govori u Središnjoj Italiji smatra se da je sikulski čiji su govornici se vrlo rano odvojili od italske skupine i migrirali na otok koji danas po njima nosi ime Sicilija.¹ Latinsko-faliskičku skupinu čine latinski jezik u Laciju i faliskički koji se govorio u gradu Falerii, u dolini između Etrurije, Umbrije i s južne strane Rima. Budući da je jezik vrlo izoliran i okružen drugim jezicima primjećuju se razne jezične karakteristike kako etruščanske tako i umbrijske te se dovodi u pitanje njegov odnos s latinskim jezikom. Kako sadrži neke arhaizme u odnosu na latinski te inovacije i karakteristike susjednih jezika, neki ga smatraju zasebnim jezikom koji je nakon raspada praitalskog jezika dosta dugo bio u kontaktu s latinskim prije njihova razdvajanja, dok neki su skloniji ga smatrati latinskim dijalektom koji se vrlo rano izolirao i sačuvao arhaične osobine, a ujedno pretrpio utjecaj susjednih jezika.² Latinski se jezik, kao što je već rečeno, govorio u Rimu i uokolo po Laciju te, premda je Lacij mali prostor, ipak su postojale neke regionalne razlike na sačuvanim najstarijim natpisima koji to svjedoče određenim jezičnim karakteristikama koje su arhaične ili potpuno nepoznate latinskom jeziku grada i brojne takve karakteristike se mogu smatrati nastalima pod utjecajem okolnih jezika. Teško je neki od tih regionalnih govora nazvati posebnim imenom, osim prema antičkom

¹ Matasović 2016: 28.

² Bakkum 2009: 341-360.

imenu manjih gradova gdje je određeni zapis pronađeni. Tako, budući da su na rubovima Lacija dijalektalizmi najočitiji, vidimo na fibuli iz Praeneste reduplicirani perfekt od *facere* koji se nalazi u oskičkom jeziku, na Lapis Satricanus genitivni nastavak *-osio* kojeg poznaje i faliskički, isto tako na jednoj keramičkoj posudici s granice Lacija i Kampanije oblik *esom* od glagola *esse* koji se pronalazi i na oskičkim natpisima te brončana pločica iz Lacus Angitiaie koja sadrži hibrid latinskog i masijskog, italskog plemena bliskog Oscima koji su tada tek podlegli romanizaciji i latinizaciji, što dokazuje, pored onomasičkih obilježja, kontakt s okolnim jezicima Središnje Italije te već vrlo ranom i jasnom odstupanju od jezika grada.³ Prema tome, od vrlo ranog vremena vidi se razlika između *urbanitas*, jezika grada, i *rusticitas*, jezika okolnih mjesta Lacija, što svjedoči postojanju tzv. vulgarnog latinskog⁴ od samog početka postojanja latinskog pisanog jezika.⁵

Vulgarni se latinski prvenstveno diferencira prema klasičnom latinskom. Klasični latinski predstavlja standardiziranu, pročišćenu i znatno arhaiziranu verziju latinskog jezika. Naznaka takvom latinskom zamjećuje se već sredinom 3. st. pr. Kr. na raznim sakralnim i posvetnim natpisima te u drugim administrativnim tekstovima gdje se primjećuje pokušaj očuvanja starije ortografije i gramatičkih oblika, dok natpisi na privatnim predmetima pokazuju znatne rapidne promjene koje su zahvatile latinski jezik.⁶ Najpoznatiji je državni i javni natpis *Senatus Consultum de Bacchanalibus* iz 186. g. pr. Kr. koji prikazuje znatno konzervativniju ortografiju od one na drugim spomenicima.⁷ Klasični je latinski tako arhaičnija verzija latinskog od one govorene, ali ne karakterizira ga arhaična ortografija starolatinskih diftonga koji više ne postoje, već ponovno uvođenje završnih *-m* i *-s*, provođenje anaptikse⁸ u određenim konsonantskim skupinama u sredini riječi te arhaiziranje gramatičkih oblika, kao što je vraćanje pasivnih nastavaka deponentnim glagolima, uređenjem sustava zamjenica i njihove deklinacije itd. Za Cicerona, jezik je gramatički uređen i potpuno očišćen od mnogih neprikladnih arhaizama, umjetnih riječi i raznih složenica pjesničkog jezika starijih pjesnika te nadomješten riječima i oblicima društvene elite.⁹ Tada je razlika između govorenog i pisanog jezika postala vrlo jasna.

³ Nečas Hraste 2019: 14, 22-23, 25, 28., Clackson i Horrocks 2007: 44, 111.

⁴ Pored drugih naziva, kao *govoreni*, *kolokvijalni*, *dijalektalni* itd., naziv *vulgaran* i pojava jasnih razlika u odnosu na gradski zapaža se tek sa standardizacijom i klasičnim periodom (Tekavčić: 1970: 2-8.).

⁵ Matasović 2016: 86., Bulić i Šarić 2013: 2-3.

⁶ Clackson i Horrocks 2007: 90.

⁷ Nečas Hraste 2019: 65.

⁸ Anaptiska nije bila obavezna, ali je dugo vremena živjela od Plauta do carskog vremena te se pojavljivala u mnogim latinskim riječima, a isto tako i u stranim riječima te i kao dijalektalizam što je vjerojatno posljedica hiperurbanizma (Nečas Hraste 2019: 127.).

⁹ Bulić i Šarić 2013: 3., Matasović 2016: 88.

Potrebu za standardizacijom izazvalo je širenje rimske vlasti na susjedne narode i širenje latinskog jezika na područja gdje je dominirao neki drugi indoeuropski ili neindoeuropski jezik. Nakon što je uspostavljena standardizirana, pročišćena i “pravilna” verzija latinskog jezika grada Rima, centra rimske moći, omogućeno je lakše širenje latinskog jezika, latinizacija okolnih naroda i širenje latinske pismenosti po čitavom teritoriju¹⁰ rimske vlasti.¹¹ U isto vrijeme, na štetu standardiziranog jezika, jezici pokorenih pokrajina i zemalja utjecali su kao supstratni jezici u razvoju govorenog jezika tih područja.¹²

Od druge polovice carskog razdoblja dolazi do nastanka raznih kriza u Rimskom carstvu i nešto znatnijeg opadanja pismenosti te vraćanjem raznih vulgarnolatinskih elemenata. Makar kasni latinski pokazuje znatan stupanj vulgarnih osobina, ipak još uvijek ne daje pravu sliku govorenog jezika. Uz još uvijek aktivno obrazovanje i pojavu nove religije u carstvu, koja se isprva služila jezikom općeg puka, kako bi bili bliži nižim društvenim slojevima, klasični latinski je još uvijek u nekoj mjeri ostao sačuvan.¹³ Provalom raznih germanskih naroda na područje rimske uprave, kasnije padom Zapadnog rimskog carstva te naposljetku posljednim valom migracije germanskih naroda i njihovim preuzimanjem vlasti dolazi do ekonomskog kolapsa i zatvaranja škola gdje je latinski ostao jedino unutar samostana i crkve, gdje naposljetku i sami klerici, unatoč neobrazovanosti, koriste se iskvarenim i nerijetko romaniziranim latinskim, jer klasični latinski više nisu razumijeli, te stoga neki autori taj period latinskog nazivaju romaniziranim latinskim.¹⁴ Stoga, vulgarni latinski, u najširem smislu, predstavlja naziv za sve one pojave u latinskom jeziku od samog početka njegova postojanja do pojave romanskih jezika koje se razlikuju od standardiziranog klasičnog jezika s obzirom na vrijeme, geografsko područje i društveno-socijalni status govornika na čitavom području rimske uprave te predstavlja temelj iz kojega se kasnije razvijaju romanski jezici i dijalekti.

¹⁰ Stoga se u literaturi cijelokupno romanizirano područje naziva *Romanija* što označava naziv za ukupan teritorij na kojem ili se još i danas govore romanski jezici ili su se nekad u prošlosti govorili (Tekavčić 1970: 92-109.).

¹¹ Za usporedbu, slično se dogodilo nekoliko tisućljeća kasnije na dvoru kraljice Izabele I. Kastiljske kada Antonio de Nebrija sastavlja prvu gramatiku nekog zapadnoeuropskog jezika za koju je bilo jasno, makar u početku država nije poticala njeno pisanje, da će odigrati značajnu ulogu kao normativni priručnik kastiljanskog jezika rekonkvistom pokorenim područjima Južne Španjolske i prekomorskim osvajanjem područjima Srednje i Južne Amerike u svrhu njihove kastiljanizacije (Matasović 2016: 209-210.).

¹² Najbolje to dokazuju natpisi iz Pompeja koji su ostali zamrznuti u vremenu nakon eksplozije Vezuva 79. g. i prikazuju sliku govorenog jezika grada Pompeja, pod znantim utjecajem oskičkog, a jezik Pompeja se još ne može smatrati romanskim, ali zasigurno vulgarnim te isto tako i likovi iz scene Trimahionove gozbe iz Petronijeva *Satyrikona* koji najvjerojatnije prikazuju govoreni jezik nekog grčkog grada Srednje ili Južne Italije gdje je kao supstat utjecao grčki jezik (Väänänen 1966: 130-131., Palmer 1954: 151-153.).

¹³ Bulić i Šarić 2013: 10.

¹⁴ Tekavčić 1970: 20-21

Premda vulgarni latinski sadrži prepoznatljivije osobine koje se najprije pojavljuju u starolatinskom, nakon rapidnih promjena koje označavaju kraj trajanju arhajskog latinskog, i ponovo u kasnom latinskom, sadrži i velik dio karakteristika službenog jezika, tj. klasičnog latinskog koji služi kao osnova, te se stoga ne treba smatrati posebnim jezikom. Razlike se temelje na raznim fonološkim promjenama kako kod konsonanata tako i vokala i diftonga što se kasnije odrazilo i u morfološkim promjenama.¹⁵ Morfološki oblici prikazuju tendenciju upotrebe analitičkih oblika. Glagolska fleksija je najvećim dijelom sačuvana, uz određene fonetske promjene i nestanak pojedinih glagolskih oblika koji su nadomješteni drugim. Gubitak mnogih morfoloških oblika i kategorija je uzrokovalo i promjenu sintaktičkog sustava i pojednostavljanje sintakse. Također, primjećuje se i promjena na semantičkom polju gdje se mnoge riječi koriste u drugačijem značenju nego u klasičnom latinskom i izgubivši mnoge iz uporabe zamjenjuju se novim riječima. Takve promjene u početku zamjećuju se na raznim dijalektalnim natpisima nastalim u kontaktu sa susjednim ili supstratnim jezikom¹⁶, kasnije, pored natpisa, u književnim dijelima koja su u kasnom latinskom do karolinške reforme mnogobrojnija, dok u pretklasičnom i klasičnom razdoblju, za vrhunca standardizacije, popis izvora vulgarnog latinskog svodi se na svega nekoliko autora kao što su Plaut i Terencije s komedijama, Ciceron s osobnim pismima te malo kasnije Petronije sa *Satyrikonom* i Apulej sa *Zlatnim magarcem*. Premda mnoge vulgarnolatinske karakteristike koje se pojavljuju jednako u svim regijama kroz različite etape vulgarnog latinskog dokazuju određeni stupanj jedinstva vulgarnog latinskog, ipak ima mnogih drugih karakteristika čija je pojava vezana samo za određenu regiju što potvrđuje postojanje određenog stupnja diferencijacije vulgarnog latinskog na području rimske vlasti i kasnije Romanije.

¹⁵ Gubitak padežnog sustava i nominalne fleksije neki tumače kao posljedicu fonetskih promjena kojima su se padeži izjednačavali oblikom, dok drugi smatraju da je do toga došlo zbog upotrebe analitičkih oblika s prijedlozima koji su zbog istih padeža koje iziskuju izgubili razlikovanje padeža u fleksiji (Tekavčić 1970: 175-182., Klajn 1987: 88.).

¹⁶ Pored susjednih i supstratnih jezika na oblikovanje vulgarnog latinskog i kasnije romanskih jezika djeluju i superstratni jezici kao germanski koji u početku nisu imali značajan utjecaj, već se više, s arapskim u Španjolskoj i grčkim u Južnoj Italiji, kasnije očituje u svim zapadnim romanskim jezicima, dok utjecaj slavenskih jezika, jednim dijelom mađarskog i grčkog na oblikovanje rumunjskih dijalekata je bio puno snažniji.

1.2. Plaut

1.2.1. Plaut u kontekstu književnosti

Rimska književnost počinje kao prijevodna književnost s Livijem Andronikom i njegovim prijevodom Odiseje na latinski jezik u saturnijskom stihu, te se pored epike u isto vrijeme javlja i dramska umjetnost. U usporedbi s grčkom književnošću, može se zaključiti da književnost ne započinje prirodno tako ranom pojavom drame - najsloženijom vrstom pjesničke umjetnosti, već ona predstavlja krunu razvoja pjesništva u organskom slijedu od epike, preko lirike i elegije do drame.¹⁷ Tako rimska književnost ide neprirodnim redosljedom budući da dramska umjetnost u Rimu ne pretpostavlja njezin prirodni razvoj iz vlastitih pretpostavki. Ona je krenula iz Tarenta i općenito Grčke kao nastavak razvoja grčke književnosti. Grčka je književnost tako izvršila presudni utjecaj na rimsku, pa od izvorne rimske književnosti nije sačuvano gotovo ništa.

Rimska komedija, palijata, zasnovana je na uzorima novoatičke komedije kao što su Menandar, Filemon i Dofil, koje su vrhunski rimski komediografi, Plaut i Terencije, uzeli za svoje uzore.¹⁸ Najveći rimski komediograf *Titus Maccius Plautus*¹⁹ (254./251. - 184. g. pr. Kr.) iz Umbrije, odakle je rodom, stiže u Rim kao rob gdje se kasnije proslavio s pisanjem komedija. U tri desetljeća plodnog stvaralaštva pripisuje mu se oko 130 komedija od kojih filolog Varon 21 smatra autentičnom.²⁰

Plaut u preradama komedija preuzima grčku tematiku i helenistička obilježja te se samo ponekad osvrće na suvremene rimske prilike. Komedije su mu obogaćene raznovrsnim metrima, jer pored dijaloškog dijela, za razliku od novoatičke komedije, sadrži i pjevni ili recitirajući dio koji je mogao biti popraćen nekim instrumentom.²¹ Smatra ga se vrhunskim majstorom u primjeni grčkog metra u latinskom jeziku, dok neki njegovi suvremenici nisu toliko vješti te su skloni greškama.²² Njegov nešto nepravilniji metar od onog što se pronalazi u grčkim komedijama odražava, uz određeni oprez koji nužno moramo imati u pristupu svim metrički uvjetovanim vrstama, prirodu govorenog jezika njegovog vremena.²³ Premda likovi

¹⁷ Đurić 1951: 13-14.

¹⁸ Vratović 2008: 221.

¹⁹ Ime se izvodi iz nadimka *maccus* (hrv. klaun), prema poznatoj masci iz atelane, i *plotus* (hrv. ravnih stipala) koje je prihvatio i regularizirao kao vlastito ime nakon dobivanja rimskog građanskog prava (Hammond, Mack i Moskalew 1997: 10., Perna 1955: 470.).

²⁰ Vratović 2008: 222.

²¹ Vratović 1982: 223.

²² Clackson 2011: 96.

²³ Hammond, Mack i Moskalew 1997: 33.

nose grčka imena i radnja se odvije u grčkim gradovima, ipak je kroz njih prikazao rimsku stvarnost. Budući da se smatra kako je imao priliku susretati ljude koji pripadaju različitim društvenim slojevima Italije, čime je mogao prikazati realističan narodni jezik likova, ponajviše robova koji ponekad imaju najveću ulogu i pokretači su radnje, kao i žena i drugih likova, nije čudo da i uz umjereno stiliziranu radnju uspijeva dobiti komičku snagu koja mu je osigurala popularnost kod rimske publike.²⁴

1.2.2. Plaut u kontekstu jezika

Plautov jezik pripada pretklasičnom latinskom te se znatno razlikuje i ističe od jezika poezije njegova vremena i vremena prije njega. Već se u epici primjećuje kako se jezik znatno udaljava od jezika svakodnevice tog vremena jer ga karakteriziraju brojne sufiksalne tvorbe imenica i pridjeva koje se ne pojavljuju izvan epskih djela te znatno arhaiziranje u morfologiji i leksiku.²⁵ Plautov jezik prikazuje određeno odstupanje svojim neformalnim i manje reguliranim latinskim od Ciceronova i Vergilijeva i njegovi komički dijalozi okarakterizirani su prirodnim i kolokvijalnim stilom pa se može reći kako predstavlja model originalnog, vjerodostojnog i lijepog govornog latinskog jezika u rimskoj književnosti.²⁶ Govornim stilom povećava emocionalnu tenziju, nerijetko se susreću upadice u dijalogima, naglašavanja, pretjerivanja, anakolut rečenice, upotreba pleonazma i anaforičko ponavljanje što je obilježje svakog razgovora. Na scenu postavlja likove za koje se očekuje da će se više služiti govorom nižih slojeva društva, kao što su prosječni starac, vojnik, svodnik, parazit, kurtizana, kao i druge likove sa samog dna društvene ljestvice, robove, koji su uz to nerijetko i stranci, i žene koje nisu bile obrazovane. Čak se i među njihovim dijalogima može osjetiti razlika u stilu govorenja i situacijama u kojima se nalaze.²⁷

U komedijama se u odnosu na druge književne vrste najviše primjećuje upotreba grčkog jezika, kako kod grčkih robova tako i kod rimskih građana u obliku pojedinih riječi, izraza i cjelovitih rečenica – sleng koji je rimska publika morala razumijeti, a koji se kod kasnijih autora nije sačuvao.²⁸ Pored toga, Plautov jezik karakterizira nepravilna ortografija i leksički oblici, kao što su zamjena jednostavnih glagola složenim glagolima s prijedlogom, različite

²⁴ Maškin 1987: 170-171., Vratović 1982: 222.

²⁵ Clackson i Horrocks 2007: 175-176., Marouzeau 1949: 29-47.

²⁶ Marouzeau 1949: 25-26.

²⁷ Marouzeau 1949: 27.

²⁸ Adams 2004: 21., Clackson i Horrocks 2007: 176., Palmer 1954: 81-82.

tvorbe perfektne osnove glagola i glagolskih oblika, raznovrsna upotreba i tvorba zamjenica, ekstenzivna upotreba umanjenica bez deminutivnog značenja, nedosljedno pisanje diftonga, ispadanje završnog vokala *-e* i završnih konsonanata *-m*, *-s* u riječima²⁹, te nedosljedna upotreba konjunktiva i indikativa u sintaksi zavisnih rečenica.³⁰ Isto tako sadrži i brojne arhaizme netipične za govoreni jezik Hanibalova doba, kao što je očuvanje završnog *-d*³¹ u zamjenicama te nekim prilozima i prijedlozima, nastavak *-ier* za infinitiv pasivni te razni drugi oblici, koji se najvjerojatnije pojavljuju na kraju stiha iz metričkih razloga iz čega se zaključuje da je njegov jezik ipak u nekoj mjeri stiliziran, što pak dovodi u pitanje vjerodostojnost odraza govorenog jezika.³²

2. UMANJENICE U LATINSKOM JEZIKU

Svaki jezik poznaje određenu metodu i način ekspresije kojima bi izrazio određenu misao, stilski obojanu, proizašlu iz osobne želje pojedinca. Različiti jezici imaju i razne načine, bilo sintetičke ili analitičke po tvorbi, za izražavanja sićušnosti predmeta. Ukoliko takva upotreba postane pretjerana, što može biti posljedica gubitka izvornog značenja, ona postaje fenomenom. Latinski se jezik ne može smatrati jedinim koji poznaje takav fenomen, niti ga se može smatrati njegovim izvorom, ali se svakako može uzeti za najbolji primjer tome. Sam izvor takvog fenomena je vrlo teško odrediti, prvenstveno jer nije svojstven samo za jedan jezik ili jednu jezičnu skupinu, već se pojavljuje i u jezicima koji su bili van direktnog kontakta onih u kojima se ta pojava najprije bilježi. Tako pored latinskog i grčkog, koji u svojoj povijesti koriste umanjenice u sličnim okolnostima, makar imaju tvorbe svojstvene za svaki jezik, gdje je međusobni utjecaj moguć, a kasnije i siguran, ali prvenstveno u govornom registru, te njihovih potomaka, sličnu pojavu primjećujemo i u nekim drugim kasnije razvijenim jezicima kao što su moderni njemački i ruski. Za te jezike se ne može reći da su pretrpjeli neki znatan utjecaj latinskog, grčkog ili njihovih potomaka kao da se radi o *Europskom jezičnom savezu* po uzoru na *Balkanski*, gdje bi bio očekivakivan takav utjecaj na

²⁹ Takvo se stanje može primjetiti i u metrici gdje isti završni vokali i konsonanti mogu ispadati ukoliko sljedeća riječ počinje vokalom.

³⁰ Clackson i Horrocks 2007: 164-165, 171., Hammond, Mack i Moskalew 1997: 39-54., Palmer 1954: 74-82.

³¹ Prva pojava ispadanja završnog *-d* iza dugog vokala na natpisima je posvjedočena već u drugoj polovini 3. st. pr. Kr. te kod Plauta se javlja još samo u akuzativu i ablativu osobnih zamjenica pred vokalom, a od sredine 2. st. pr. Kr. pojava postaje sasvim iznimna (Nečas Hraste 2019: 133).

³² Palmer 1954: 84-85, 88.

njihovu gramatiku i stil. Stoga, može se pretpostaviti da se radi o pojavi vjerojatno svojstvenoj za svaki jezik posebno.

U latinskom se jeziku pretjerana upotreba umanjenica najviše zapaža u vulgarnom latinskom, jeziku nižih slojeva rimskog društva, te u svjesnoj upotrebi kod pojedinih autora kao sredstvo književno-stilističkog postupka u svrhu karakterizacije pojedinih likova.³³ Pored književnih djela i drugi pisani spomenici još iz vremena antike, kao što su pločice prokletsva, razni tekstovi kasnog latinskog iz kasne antike i ranog srednjeg vijeka, od kojih možda najviše *Appendix Probi*, potvrđuju istiskivanje simpleksa u pučkom jeziku u korist deminutiva.³⁴ U latinskom su se jeziku umanjenice najviše³⁵ mogle tvoriti od imenica i pridjeva³⁶ te nekoliko glagola koji označavaju uzastopno ponavljanu radnju.³⁷ Umanjenice se prepoznaju po karakterističnom nastavku *-lo-* koji se može pojaviti u raznim varijacijama.³⁸ Prema nekim autorima taj nastavak je specifičan za italsku skupinu jezika, dok ga drugi pronalaze i u drugim indoeuropskim jezicima kao u njemačkom *-lein* u npr. *Kindlein* (hrv. djetesce) napram *Kind* (hrv. dijete), u litavskom *-lis* u *ratelis* (hrv. kotačić) naprem *ratas* (hrv. kotač) te u vedskom *-lá* u *vršalá* (hrv. jadničak) naprem *vrša* (hrv. muškarac).³⁹ Osnovni nastavci za tvorbu umanjenica u latinskom su *-lus*, *-ulus*, *-culus*, *-ellus*, *-illus* i razne druge tvorbe i derivacije koje se ponajviše zatiču tijekom perioda kasnog latinskog te se nadograđuju na već postojeći nastavak.⁴⁰ Nastavci *-lus* i *-ulus* se izvode iz praitalskog nastavka **-elo*⁴¹, koje se u početku pojavljuje kao *-lus* (tj. **-los*) samo iza riječi čija osnova završava na *-n*, *-r* i *-l*, dok se kasnije osamostaljuje kao *-ulus* nastao od *-olus*⁴² te se koristi najčešće u imenicama prve i

³³ Tekavčić 1970: 30.

³⁴ Nečas Hraste 2019: 94., Tekavčić 1970 203-205.

³⁵ Deminutivna tvorba se pojavljuje i u slučaju nekih zamjeničkih pridjeva izvedenih od *ullus* < **oinlo-* < **oinolo-* (de Vaan 2008: s. v. *unus*).

³⁶ Moguće je da su neki pridjevi izvedeni iz umanjenica imenica kao što je slučaj s pridjevima na *-ulentus*, a moguće je pak da taj nastavak nema nikakve veze s nastavkom *-lo-* u umanjenicama (Adams 2007: 522., Palmer 1954: 238.).

³⁷ Väänänen 1968: 152.

³⁸ Isti nastavak se u latinskom pojavljuje još i u tvorbi deverbálnih pridjeva u značenju vršitelja radnje kao što su *bibulus*, *credulus*, *formidulus*, *garrulus*, *sedulus* i dr. što nekad može dovesti do poteškoća u određivanju stvarnih umanjenica po tvorbi od takvih pridjeva kao što je moguć slučaj i s rječju *oculus* koja je vjerojatnije moguće derivat nekog glagola ili možda imenice, budući da u riječi nastavak *-lo-* pruža više aktivno značenje, nego što nosi vrijednost deminutiva (Weiss 2009: 279., de Vaan 2008: s. v. *oculus*, Ernout i Meillet 1951: s. v. *oculus*). Uz *sedulus*, od istog korijena **sed-* (kao u glagolu *sedere*) pronalazi se i riječ *sella* (hrv. stolica) koja po tvorbi **sed-la* također podsjeća na umanjenicu, ali zasigurno se radi o drugačijoj vrsti derivaciji, jer je riječ toliko stara da se pronalazi i u grčkom kao *ἔλλα* i *κάθεδρα* u istom značenju, gdje u posljednjoj se odražava jedino promjena likvida *l-r* te time upućuje na vrlo staru tvorbu (Ernout i Meillet 1951: s. v. *sedeo*).

³⁹ Clackson i Horrocks 2007: 68., Conrad 1930:127., Weiss 2009: 280.

⁴⁰ Varijacije nastavaka umanjenica mogu ići toliko daleko da se u latinskom od pozitiva *agnus* možemo naići na *agnulus*, *agnellus*, *agniculus*, *agnicellus*, *agnicellulus* (Väänänen 1968: 149.).

⁴¹ Postojanje vokala *-e-* se vidi u falškičkom u *urnela* i *arcentelom* te u umbrijskom jer se primjećuje kako kratko *ē* palatalizira *k* u *ç* kao u riječi *struhçla* (<**struñikela*) (Bakkum 2009: 401-403., Weiss 2009: 280.).

⁴² Ispred *e*, *i*, *v* u osnovi ostaje *-olus* (Weiss 2009: 280.).

druge deklinacije.⁴³ Nastavak *-culus* je složeni nastavak koji se izvodi od **-co-* i *-lo-* te ima ulogu tvorbe umanjena ponajviše imenica treće, četvrte i pete deklinacije, pored nekih iznimki⁴⁴. Nastavak **-co-* se također u tvorbi umanjene u latinskom pojavljuje jedino u *homuncio* i prepoznaje se u nekim indoeuropskim jezicima kao u germanskom **-go* koji se razvio u nizozemskom kao *-ke*, a u njemačkom kao nastavak *-chen* u imenici *Mädchen* (hrv. djevojka) koja u ovom slučaju više nema značenje umanjene, no za tvorbu umanjena koristi se više nastavak *-chen*, nego prethodno navedeni *-lein*.⁴⁵ Taj deminutivni nastavak slični latinskom instrumentalnom nastavku razvijenom iz ie. **-tlom*⁴⁶ koji se u latinskom realizira kao *-c(u)lum* kao u imenici *poc(u)lum*.⁴⁷ Premda ti nastavci u latinskom jeziku vidno slični, oni se drugačije ponašaju u stihovima prve poezije, a posebno kod Plauta, gdje instrumentalni nastavak nastao od **-tlom* se uglavnom sinkopira i jednosložan je van klasičnog latinskog, a deminutivni nastavak *-culus* ne sinkopira se⁴⁸ i osjeti se njegova izvorna dvosložnost te je takav i kod Plauta.⁴⁹ Nastavci *-ellus* i *-illus* pojavili su se prvotno kao rezultat asimilacije deminutivnog nastavka *-lo-* sa završnim konsonantnom osnovne kao što su *-l*, *-n* i *-r* te je vokal iza asimiliranog *ll* bio *i* u slučaju stapanja *-l* i *-n* i *-lo-*, *e* u slučaju stapanja *-r*, *-el*, *-en* i *-lo-* te *u* u slučaju stapanja *-or* i *-on* i *-lo-*, ali postojale su i iznimke prema kojima se vidi da je *-ellus* imao prednost u upotrebi što je išlo na štetu nastavka *-illus*.⁵⁰ Nastavak *-ellus* se također može smatrati i nastavkom koji tvori deminutive drugog stupnja ili dvostruki deminutivi kada se deminutivni nastavak *-lus* stavlja na već postojeći deminutivni nastavak u riječi.⁵¹ Kasnije se taj nastavak izjednačava u značenju s onim prvog stupnja, tj. gubi značenje deminutiva te se pored *-illus* kreće koristiti samostalno u tvorbi umanjena na štetu nastavka prvog stupnja, čemu svjedoči i *Appendix Probi*.⁵² Nastavak *-ellus* je imao prednost pred *-ulus* jer zbog

⁴³ Weiss 2009: 280.

⁴⁴ Kao što je *mammicula* od *mamma*, *-ae*, f. i *schoenicula* od *schoenum*, *-i*, n. i dr.

⁴⁵ Conrad 1930: 127., Weiss 2009: 280.

⁴⁶ Pored instrumentalnog nastavka **-tlom* postoje još i **-trom*, **-d^hlom* i **-d^hrom* (Weiss 2009: 281.). Osim onih jasnih primjera, kao *poculum*, *piaculum*, vjerojatno je da se taj nastavak pronalazi u derivatima *tabernaculum* nastalom od rijetkog glagola *tabernare*, a ne imenice *taberna* te *cenaculum* od *cenare* i *propugnacula* od *pugnare*, kao i *periculum* i *vehiculum* prema kojima vjerojatno i u *ridiculus* pa pridjevima *somniculosus*, *meticulosus*, *ridiculosus* i dr., a isto je tako moguće da ti pridjevi nastaju jednostavno analogijom pridjevskog nastavka koji se javlja u *periculosus* (Ernout i Meillet 1951: s. v. *periculum*.).

⁴⁷ Matasović 2010: 67-68, Weiss 2009: 283.

⁴⁸ U vulgarnom latinskom, u periodu klasičnog latinskog i kasnije, deminutivni nastavak *-culus* redovno se sinkopira i ne čini razliku od drugih primjera u kojima se provodila sinkopa kao što je slučaj s imenicama izvedenim s nastavkom **-tlom* pa tako već kod Cicerona pronalazimo *oricla* < *auricula*.

⁴⁹ Lindsay 1894: 88., Väänänen 1968: 81., Weiss 2009: 283.

⁵⁰ Weiss 2009: 281.

⁵¹ Väänänen 1968: 149. Također, tvorba dvostrukog deminutiva se pojavljuje već i u faliskičkim natpisima kao što je *hullilom* (lat. *futillum*) (Bakkum 2009: 403.).

⁵² Tekavčić 1970: 203. Pored toga, jednaka pojava se može primjetiti i u romanskim jezicima kao što je slučaj u talijanskom s *tazzettina* < *tazzetta* < *tazza* (hrv. šalica), ali to ne može biti slučaj s riječima kao što su tal.

pomicanja nastavka ne dolazi do sinkope i izražajni je u govoru.⁵³ Druge latinske tvorbe umanjena su tvorbe ponajviše dodavanjem nastavka *-ulus* na već postojeći deminutivni nastavak u riječi kao što se vidi u *agnellulus* (< *agnellus* < *agnulus* < *agnus*) ili daljnjom derivacijom deminutivnih nastavaka kao što se susreće u kasnijem periodu latinskog jezika.⁵⁴

Tvorba umanjena na *-lo-* i *-co-lo-* pojavljuje se i u drugim italjskim jezicima kao što su faliskički, oskički, umbrijski te drugi njima srodni.⁵⁵ U faliskičkom se deminutivni nastavak javlja i u tvorbi patronima *-ilio*, koji se pojavljuje i u latinskom kao *-ilius* i sabelskim jezicima kao *-idio* te regularni nastavak za umanjene na *-elo*.⁵⁶ Grčki jezik ne dijeli istu tvorbu umanjena, već ima vlastite nastavke i neke kasnije posuđene iz latinskog jezika, a varijacije nastavaka i učestala upotreba umanjena kreće od *κοινή* grčkog pa sve do danas te jedini utjecaj grčke tvorbe se pronalazi u dijalektima Južne Italije kao što su nastavci *-izzi* i *-ucci*, uz razna grčka imena i riječi posuđene u latinskom koje su već prešli kao deminutivi kao što su kod Plauta riječi na *-sc*.⁵⁷ Druge tvorbe deminutiva pojavljuju se tek pred kraj kasnog latiniteta kao što su umanjene na *-inus*, izvedene iz latinskog nastavka koji se prvotno koristi za oznaku porijekla, pripadnosti i odnosa te se odražava u tal. kao *-ino* i u port. *-inho* u tvorbi deminutiva, a pored njega i nastavak umanjena ženskih⁵⁸ imenica na *-itta* koji nema latinsku etimologiju, a pojavljuje se u tal. kao *-etta*, u ret. rom. i fr. *-et(te)* te u šp. *-ito*.⁵⁹ Moguće je primjetiti da velika većina deminutiva imenica u latinskom jeziku u početku pojavljuju se u značenju deminutivnosti, afektivnosti i dražesti, deminutivi pridjeva mogu označavati elativnost, glagoli mogu izražavati uzastopno ponavljanu radnju, a kasnije se takvo značenje gubi i koriste se zbog svoje ekspresivnosti, dok promijena značenja deminutiva u odnosu na

uccellino (hrv. ptičica) i šp. *abuelita* (hrv. bakica) jer romanski pozitiv tih riječi je *uccello* i *abuela* što su već bile prema latinskom u obliku umanjene kada su prešle u romanske jezike, a ne naknadnom derivacijom.

⁵³ Tekavčić 1970: 203., Väänänen 1968: 140-141.

⁵⁴ Također, za one riječi tvorbe u kasnom latinskom vidi bilješku 40.

⁵⁵ Buck 1904: 184.

⁵⁶ Bakum 2009: 232, 240, 401.

⁵⁷ Horrocks 2010: 175, 283., Adrados 1999: 159, 249, 300., Conrad 1930: 128. Također, nastavak na *-sc-* se ne pronalazi kod Homera, nego tek nakon njega i smatra se lidijsko-karijskog porijekla (Conrad 1930: 128.).

⁵⁸ Može se primijetiti da i u starijem latinskom latinski nastavak *-lo-* za tvorbu umanjena se može koristiti za izvođenje ženskog roda kao što se vidi u riječi *ancilla* (hrv. služavka) čiji pozitiv muškog roda *anculus* nije zabilježen u književnosti, već se upotrebljavaju druge imenice u tu svrhu te *puella* (hrv. djevojka) od *puer* (hrv. dječak), a takva je umanjena muškog roda iznimno rijetka pojava u latinskom jeziku (Ernout i Meillet 1951: s.v. *anculus*, *ancilla*, *puer*). Riječ *anculus* po tvorbi nije umanjena već po razvoju jednak grčkoj imenici *ἀμφίπολος* i poznatog je grčkog nastavka *-πολος* (ie. **-k^wel-*) koji se pojavljuje i u latinskom u *inquilinus* i riječima na *-cola* kao *agricola*, *incola* (Ernout i Meillet 1951: s.v. *anculus*).

⁵⁹ Tekavčić 1970: 205. U francuskom se u nekim slučajevima pored drugih nastavaka za tvorbu umanjena koriste i latinski nastavak *-o*, *-onis* kao u fr. *-on* kao u *poisson* (hrv. riba) koji u latinskom služi za izvođenje imenica koje označavaju ljude po nekoj upadljivoj karakteristici kao lat. *naso*, *-onis* (hrv. nosonja) tako u šp. *camilón* (hrv. žderonja), a kasnije služi i za tvorbu augmentativa kao što pokazuju šp. *hombrón* (hrv. veliki čovjek) te i taj nastavak u romanskim jezicima u nekim slučajevima (uglavnom u francuskom jeziku) može gubiti svoju vrijednost bilo deminutivnog ili augmentativnog značenja, ovisno u kojem se izvorno pojavljuje (Tekavčić 1970: 205.).

pozitiv je puno rjeđa pojava te se javlja ili vrlo rano u latinskom jeziku ili tek u praromanskom razdoblju.⁶⁰

Daljnji razvoj latinskih umanjenica u vulgarnom latinskom i praromanskom prikazuje kako umanjenice evoluiraju kao cjelovita riječ, tj. nepromjenjiva cjelina. Tako primjećujemo da najzastupljeniji nastavci koji su prešli u romanske jezike u oblikovanim riječima su *-culus* i *-ellus*. Pojavljuju se i riječi s nastavkom *-ulus* kao pridjev *vetulus*⁶¹ koji je u romanskom sinkopom konsonantsku skupinu *-tl-* razvio u *-cl-* što se dalje razvija kao i sinkopirani nastavak *-clus* gdje u istočnim romanskim jezicima dolazi do palatalizacije i dalje disimilacije gdje *l* gubi likvidni element i postaje poluvokal *i* što je u tal. rezultiralo u *vecchio*, rum. *vechiu*, dok se u mlet. i dalm. palataliziralo i dalo *večo*.⁶² U zapadnim romanskim jezicima je došlo ili do sonorizacije kod poluučenih⁶³ riječi ili stvaranja poluvokala *i* ispred *l*, što se izražava u st. fr. *viel* > fr. *vieux*, ili do palatalizacije u *ll* što je zbog fonetskih okolnosti u šp. dalo *j* kao u *viejo*.⁶⁴ Riječi s nastavkom *-ellus* su zahvatile različite promjene kao što je diftongizacija vokala *e* što se očituje skoro u svim romanskim jezicima kao st. šp. *añel*, fr. *agneau*, rum. *miel*, dok neke druge riječi s takvim nastavkom su se u nekim jezicima diftongizirale kao u dalm. *castial*, a drugdje nisu kao u tal. *castello* i šp. *castillo*, dok pak u nekim jezicima su ih zahvatile sasvim drugačije fonetske primjene kao u fr. *oiseau*.⁶⁵ Pored već formiranih umanjenica, u neke jezike je, uz veću pojavu novih romanskih kasnolatinskih i nelatinskih nastavaka, prešla i latinska tvorba umanjenica preko nastavaka kao u šp. *-uelo* i *-illo*, čija vrijednost deminutiva je također istrošena i u španjolskom, zatim tal. *-ello* i rum. *-el*.⁶⁶ Razvoj umanjenica i njihov prijelaz u romanske jezike kao jedinstvene riječi pružaju jasan dokaz kako su ipak neke umanjenice ostale zamrznute, uz manje varijacije po tvorbi, u obliku

⁶⁰ Väänänen 1968: 149-150, 152. Najpoznatiji primjer promjene značenja je *osculum* (hrv. poljubac) u odnosu na pozitiv *os* (hrv. usta). Također, slična promijena značenja u izvođenju pridjeva se može vidjeti i u *bellus* (hrv. lijep) < *bonus* (hrv. dobar) (< **ben-elo*, prema *bene*), slično i u šp. *bonito* (hrv. lijep / zgodan) < *bueno* (hrv. dobar) (< **bono*) (Väänänen 1968: 133-134.). Drugi primjeri se mogu prepoznati tek u romanskim riječima kao što su npr. u tal. *oca* i fr. *oie* (hrv. guska) od vulg.lat. **auca* od *avicellum* (hrv. ptica), napol. *zoccola* (hrv. prostitutka) od lat. *sucula* od *sus* (hrv. svinja), šp. *pocilga* (hrv. svinjac) od vulg.lat. *porcicula*, uz metatezu *c* i *l*, od lat. *porcus* (hrv. prase) itd. (Bulić i Šarić 2013: 140., Väänänen 1968: 78.).

⁶¹ U romanskim jezicima se pojavljuju i pridjevi nastali od *vetus*, *veteris* kao u port. *vedro*, st. šp. *viedro*, st. fr. *viez*, tal. *vioto* i *vetere* te rum. *biet* gdje, za razliku od prethodnih pridjeva, nosi značenje *jadan*.

⁶² Skok 1940: 52, 80.

⁶³ Poluučene riječi su riječi koje su kasnije prešle iz latinskog u romanske jezike te su pretrpjele neke drugačije fonetske promjene nego bi to pretrpjele narodne riječi; učene su riječi unešene u romanske jezike najviše zaslugom književnika te se od latinskog originala razlikuju jedino po romanskom nastavku (Klajn 1987: 14-15.).

⁶⁴ Klajn 1987: 65., Skok 1940: 146.

⁶⁵ Ligorio 2018: 32, 50. Složene fonetske promjene koje spadaju u prvu romansku palatalizaciju, koja se zatiče u francuskom jeziku u razvoju riječi *oiseau* i njoj sličnima, pružaju jasan dokaz gubitka shvaćanja deminutiva po tvorbi složenima te se i ovdje ponašaju kao jedna cjelina u svom daljnjem fonetskom razvoju u romanskim jezicima (Skok 1940: 136.).

⁶⁶ Vinja 1998: 57.

umanjenica sa značenjem pozitiva od svoje prve pojave u starolatinskom i pretklasičnom latinskom, kroz čitavo postojanje latinskog i vulgarnog latinskog, sve do praromanskog i pojave već oblikovanih romanskih jezika, te kroz njih i dalje.

3. UMANJENICE U PLAUTOVIM KOMEDIJAMA

Istraživanje u uvodu naznačenog korpusa pokazalo je nesumnjivo da Plautove komedije zasigurno predstavljaju najveći izvor umanjenica u pretklasičnom i klasičnom latinskom, ako ne i cjelokupnoj rimskoj književnosti. U nastavku su navedene sve riječi iz svih komedija i fragmenata koje su po svojoj tvorbi umanjenice, neovisno o njihovom značenju u tekstu. Nadalje, kako bi se prikazala njihova tvorba, sve su umanjenice razvrstane prema stupnjevima tvorbe i kategorijama nastavaka, a u svrhu određenja njihova semantičkog polja, opisivanja njihove upotrebe, promatraju se prema vrstama riječi koju čine njihovi pozitivi.

3.1. Popis umanjenica⁶⁷

acula (Cist. 580)

adsentatiunculus (Stich. 228)

adulescentula (Epid. 43, Mil. 634, Mil. 790, Rud. 416)

adulescentulus (As. 812, Bacch. 88, Capt. 874, Cist. arg., Cist. 158, Epid. 43, Mil. 264, Mil. 367, Mil. 390, Mil. 634, Poen. 115, Ps. 871, Stich. 571, Trin. 366)

aedicula (Epid. 402)

aeneolus (fab. inc. frg. 77. 1)

aenulum (fab. inc. frg. 78. 1)

aerumnula (fab. inc. frg. 60. 1)

aetatula (Cist. 49, Most. 217, Pers. 229, Ps. 173, Rud. 894)

agnellus (Asin. 667)

albicapillus (Mil. 632)

aliquantillum (Capt. 137)

aliquantulum (Merc. 640)

amatorculus (Poen. 236)

amiculus (Curc. 356, Poen. 349)

Ampelisca (Rud. 235, Rud. 237, Rud. 334, Rud. 336, Rud. 352, Rud. 364)

ampliuscule (Most. 967)

ampulla (Merc. 927, Pers. 124, Stich. 230)

ampullarius (Rud. 756)

ancilla (Amph. 1077, Asin. 184, Asin. 804, Asin. 868, Asin. 888, Aul. 501, Bacch. 45, Cas. 254, Cas. 261, Cas. 521, Cas. 646, Cas. 651, Cas. 656, Curc. 580, Curc. 616, Epid. 131, Men. 120, Men. 620, Men. 801, Merc. arg.II, Merc. arg.II, Merc. arg.II, Merc. 201, Merc.

⁶⁷ Nadopunjen Conradov (1930: 129-134.) popis.

211, Merc. 261, Merc. 350, Mer. 390, Merc. 396, Merc. 414. Merc. 975, Mil. 794, Mil. 910, Mil. 960, Mil. 1413, Poen. 222, Poen. 1130, Pers. 341, Pers. 472, Rud. 45, Rud. 59, Rud. 712, Rud. 719, Rud. 723, Stich. 238, Stich. 432, Trin. 799, Truc. 53, Truc. 401, Truc. 530, Truc. 533, Truc. 633, Truc. 771, Truc. 772, Truc. 895, Corn. frg. 5.1)

ancillula (Cas. 193, Curc. 43, Men. 339, Mil. 795, Mil. 912, Mil. 987, Mil. 987, Mil. 1133, Rud. 74, Truc. 93)

anellus (Epid. 640, Pers. 572)

anguilla (Ps. 747)

animulus (Cas. 134, Men. 361)

aniticulum (Asin. 693)

anulatus (Poen. 981)

anulus (Asin. 778, Bacch. 327, Bacch. 328, Cas. 144, Cas. 709, Curc. 346, Curc. 360, Curc. 584, Curc. 384, Curc. 595, Curc. 601, Curc. 629, Curc. 653, Mil. 771, Mil. 797, Mil. 912 Mil. 931, Mil. 960, Mil. 988, Mil. 1049, Ps. 56, Truc. 274, Vid. 101)

apicula (Curc. 10)

aquila (Curc. 160)

aratiuncula (Truc.148)

arcula (Most. 248)

arcularius (Aul. 519)

argenteolus (Rud. 1169)

armariolum (Truc. 55)

armilla (Men. 536, Truc. 272)

articulatim (Epid. 488, Boe. frg. 1. 3)

articulus (Men. 140)

asellus (Aul. 229)

assula (Merc. 130)

assulatim (Capt. 832, Men. 859)

Auhularia

aureolus (Epid. 640, Rud. 1156)

auricula (Asin. 668, Poen. 375)

avonculus (Aul. arg.I, Aul. 35, Aul. 685, Aul. 778, Aul. 782, Aul. 799)

baiulare (Asin. 660)

batiola (Col. frg. 1. 1)

bellaria (Truc. 480)

belliatulus (Cas. 854)

bellissimus (Cist. 374, Curc. 20, Merc. 688, Merc. 812)

bellitudo (fab. inc. frg. 71. 1)

bellulus (Bacch. 1068, Cas. 848, Mil. 989, Poen. 347)

bellus (Aul. 285, Asin. 674, Asin. 676, Asin. 931, Bacch. 345, Bacch. 724/5, Bacch. 1172, Capt. 956, Cas. 851, Cas. 854, Curc. 8, Curc. 521, Men. 626, Poen. 272, Poen. 1335, Poen. 1384, Rud. 425, Truc. 272, Truc. 923, Truc. 930, Truc. 934)

blandiloquentulus (Trin. 239a)

breviculus (Merc. 639)

bucculentus (Merc. 639)

calceolarius (Aul. 512)

caltula (Epid. 231)

canicula (Curc. 598)

capillus (Epid. 623, Men. 870)

capitulum (Asin. 496, Curc. 293)

carbunculus (Most. 986)

catellus (Asin. 693, Curc. 691, Stich. 620)

catillatum (Cas. 552)

catulinus (Sat. frg. 1. 1)

catulus (Asin. 184, Ep. 579, Truc. 268, fab. inc. frg. 42. 1)

cavilla (Aul. 638)

cavillatio (Stich. 228, Truc. 685)

cavillator (Mil. 642, Truc. 683)

celocula (Mil. 1006)

cincticulus (Bacch. 432)

cistella (Cist. 637, Cist. 655, Cist. 658, Cist. 676, Cist. 684, Cist. 695., Cist. 703, Cist. 709, Cist. 712, Cist. 733, Cist. 738, Cist. 742, Cist. 767, Cist. 770 Cist. 771, Rud. 1109, Rud. 1130, Rud. 1143, Rud. 1362, fab. inc. frg. 88. 1)

Cistellaria

cistellatrix (Trin 252)

cistellula (Amph. 773, Cist. 731, Rud. 391, Rud. 1078, Cist. 731)
cistula (Amph. 420, Amph. 783, Amph. 792, Cist. 657, Rud. 389, Rud. 1082, Rud. 1085, Rud. 1088, Rud. 1119)
clanculum (Amph. 523, Amph. 795, Amph. 797, Asin. 881, Bacch. 317, Bacch. 375, Cas. 444, Cist. 91, Curc. 12, Curc. 22, Men. 477, Men. 531, Men. 560, Men. 605, Mil. 130, Mil. 822, Mil. 934, Mil. 985, Most. 698, Most. 1044/5, Poen. 913, Rud. 57, Rud. 302, Rud. 356, Rud. 1189, Trin. 798, Trin. 804, Truc. 408, Truc. 670)
clitellarius (Most. 780, Most. 781)
Collybiscus (Poen. 170, Poen. 194)
columbula (As. 693)
commodule (Cist. 741, Rud. 468, Stich. 690)
commodulum (Mil. 750)
complusculus (Rud. 131)
conspicillum (Cist. 91, Par. frg. 1. 1)
corbula (Aul. 366)
corculum (Cas. 361, Cas. 367, Most. 986)
Cornicula
corolla (Bacch. 70, Ps. 1265, Ps. 1299)
corpusculum (Cas. 483)
crepidula (Pers. 464)
crepusculum (Cas. 40, Cond. frg. 1. 1, Par. frg. 1. 1)
crocotula (Epid. 231)
crumilla (Pers. 687)
crusculum (Cist. 408)
crustulum (Stich. 691)
culcitula (Most. 894/5)
curculiunculus (Rud. 1325)
deosculari (Cas. 136, Cas. 454, Cas. 467)
dicaculus (Asin. 511, Cas. 529)
diecula (Ps. 503)
digitulus (Bacch. 675, Poen. 566, Rud. 720)
dulciculus (Poen. 390)
ebriolus (Curc. 192, Curc. 294)
edentulus (Cas. 549, Most. 275, Men. 864, Poen. 700)
ensiculus (Rud. 1156, Rud. 1157, Rud. 1160)
equola (Cist. 308)
exornatulus (Cist. 306)
fabula (Stich. 690)
facula (Pers. 515)
faenusculum (Ps. 287)
famulus (Asin. 184, Mil. 351)
febriculosus (Cist. 406)
feniculum (Ps. 814)
ficula (Stich. 690)
filiola (Cist. 571, Cist. 665, Rud. 39, Rud. 106)
filiolus (Capt. 876, Truc. 640, Truc. 805, Truc. 805)
flabellifera (Trin. 251)
foculus (Capt. 847, Pers. 104)
formula (Pers. 229)
fraterculus (Cist. 451, Cist. 452)
frustillatim (Curc. 576)
grandiculus (Poen. 481)
gravastellus (Epid. 620)
guttula (Epid. 554)
haedillus (Asin. 667)
Halisca (Cist. 637)
hamulus (Stich. 289)
hariola (Mil. 693, Rud. 1139, Rud. 1140)
hariolare (Asin. 316, Asin. 579, Asin. 924, Cist. 746, Mil. 1256, Rud. 347, Rud. 377, Rud. 1141)
hariolus (Amph. 1132, Cas. 356, Most. 571, Men. 76, Poen. 791, Rud. 326, Truc. 602)
homunculus (Capt. 51, Rud. 154/5, Trin. 491)
horiola (Trin. 942)
horridulus (Ps. 68)
ioculus (Most. 923, Merc. 993, Rud. 729, Stich. 23, Truc. 104)
iugulum (Merc. 613)
labellum (Asin. 668, Asin. 668, Asin. 797, Mil. 1335, Poen. 366, Poen. 383, Poen. 385, Poen. 388, Ps. 67, Ps. 1259)
Lampadiscus (Cist. 544)
laterculus (Poen. 325)
lectulus (Pers. 759)

lemniscus (Poen. 1286)
lenullus (Poen. 471)
lenunculus (Poen. 1286)
libella (Capt. 947, Cas. 316, Ps. 98, Ps. 629, Ps. 1146)
libellus (Ps. 706)
limbularius (Aul. 519)
limulus (Bacch. 1130)
lingulaca (Cas. 497, Cas. 498)
linteolum (Epid. 230)
liquidiusculus (Mil. 665)
loculus (Cas. 447, Cas. 457, Men. 691, Mil. 852, Stich. 620)
lolliguncula (Cas. 493)
longule (Men. 64, Rud. 266)
luculentus (Mil. 952, Rud. 1320)
lunula (Epid. 640)
lupillus (Stich. 691)
lusciniola (Bacch. 38)
Lyciscus (fab. inc. frg. 29. 1)
maiusculus (Poen. 155)
malaculus (Cas. 483)
mammicula (Ps. 1261)
manicula (Rud. 1169)
masculus (Cist. 705)
matercula (Cist. 452)
medulla (Stich. 340, Stich. 341)
medullitus (Most. 243, Truc. 439)
melculum (Cas. 367, Curc. 11)
meliusculus (Capt. 959, Capt. 968, Curc. 489)
mellilla (Cas. 135, Cist. 247, Ps. 180)
mendiculus (Epid. 223)
mensula (Most. 308)
meretricula (Rud. 63, Truc. 309)
minusculus (Poen. 498, Trin. 888)
minutulus (Poen. 28)
misellus (Rud. 550)
missiculare (Epid. 132)
molliculus (Cas. 492, Cas. 492, Poen. 367)
monerula (Asin. 694, Capt. 1002)
morsiuncula (Ps. 67)

Mostellaria
muliercula (Cist. 131, Cist. 306, Epid. 620, Ps. 675, Rud. 52, Rud. 128, Rud. 162, Rud. 320, Rud. 482, Rud. 553, Rud. 559, Rud. 892, Rud. 896, Rud. 1405)
mundulus (Truc. 658)
munusculum (Truc. 425)
murmurillum (Rud. 1404)
musculus (Rud. 298)
nebula (Amph. 234, Capt. 1024, Cas. 847, Poen. 274, Ps. 463)
necullus (Trin. 283)
negotiolum (Cist. 374)
nepotulus (Mil. 1413, Mil. 1421)
Nervolaria
nitiduscule (Ps. 774)
nitidusculus (Ps. 220)
nullus
occasiunculus (Trin. 974)
ocillare (Amph. 183)
ocellus (Asin. 664, Asin. 691, Cas. 136, Most. 167, Most. 325, Poen. 366, Poen. 385, Rud. 421, Trin. 245, Truc. 579)
Olympiscus (Cas. 739)
oppressiunculus (Ps. 68)
osculari (Asin. 223, Asin. 669, Asin. 687, Asin. 892, Asin. 894, Asin. 903, Bacch. 141, Bacch. 478, Bacch. 897, Cas. 471, Curc. 52, Epid. 583, Merc. 571, Merc. 575, Merc. 745, Mil. 176, Mil. 243, Mil. 264, Mil. 275, Mil. 288, Mil. 320, Mil. 338, Mil. 366, Mil. 390, Mil. 401, Mil. 474, Mil. 507, Mil. 534, Rud. 1205)
osculum (Amph. 716, Amph. 800, Amph. 801, Epid. 571, Epid. 573, Epid. 574, Stich. 89, Stich. 91, Stich. 91, Truc. 102)
palliolum (Cas. 246, Cas. 934, Epid. 194, Mil. 1179)
pallula (Truc. 52, Truc. 271, Truc. 536)
pandiculari (Men. 832)
paniculus (Mil. 18)

papilla (Asin. 224, Bacch. 480, Cas. 848, Ps. 68, Rud. 423, Friv. frg. 8. 1)
Pardalisca (Cas.)
parvolus (Capt. 982, Capt. 1013, Capt. 1013, Cist. 123, Cist. 552, Curc. 528, Merc. 90, Poen. 896, Poen. 1101, Poen. 1105, Poen. 1346, Ps. 783, Rud. 39, Stich. 161)
passerculum (Asin. 666, Asin. 694)
patellarius (Cist. 522)
pauculus (Epid. 460, Merc. 386, Truc. 643)
paulliolatim (Ps. 1275)
paululum (Asin. 925, Aul. 771)
paululus (Bacch. 865, Curc. 125, Poen. 802)
pauperculus (Aul. 171, Epid. 540, Epid. 555, Pers. 345, Poen. 536)
pausillulum (Rud. 729)
pausillus (Stich. 175)
pauxillatim (Epid. 248, Rud. 929)
pauxillisper (Truc. 913)
pauxillulus (Merc. 193, Poen. 538, Ps. 706, Rud. 997, Stich. 163, Stich. 272, Truc. 940)
pauxillum (Bacch. 833, Curc. 176, Truc. 686)
pauxillus (Aul. 112, Capt. 176, Most. 864/5, Poen. 566)
peditastellus (Mil. 54)
peniculus (Men. 286, Rud. 1008)
Peniculus (Men. 77, Men. 169, Men. 196, Men. 391, Men. 391)
perieratiuncula (Stich. 229)
perpauxillus (Capt. 177)
persolla (Curc. 192)
pessus (Aul. 104, Cist. 649, Curc. 153, Curc. 157, Truc. 351)
petulare (Bacch. 612)
Phaniscus (Most. 192)
pinnula (Amph. 143)
pisculentus (Rud. 907)
pistillus (Aul. 95)
ploratillum (Poen. 377)
plusculum (Amph. 283, Pers. 21)

Poenulus
porculus (Men. 314/5, Rud. 1170)
posticulum (Trin. 194, Trin. 1085)
primulum (Men. 916, Men. 1116, Mil. 1004, Friv. frg. 8. 1)
primulus (Amph. 737, Cas. 40, Par. frg. 1. 1)
Pseudolus
puella (Cas. arg., Cas. 41, Cas. 48, Cist. arg., Cist. 124, Cist. 135, Cist. 139, Cist. 140, Cist. 151, Cist. 166, Cist. 167, Cist. 169, Cist. 171, Cist. 553, Cist. 621, Curc. 528, Poen. 1094, Poen. 1301, Rud. 45, Rud. 59, Rud. 282, Rud. 567, Rud. 1153, Truc. 404)
pullarius (fab. inc. frg. 65. 1)
pullus (Asin. 209, Capt. 849, Curc. 450, Cas. 138, Poen. 356, Poen. 1293)
pulvisculus (Rud. 845, Truc. 19)
pusillus (Truc. 868)
putillus (Asin. 694)
quadrimulus (Capt. 981, Poen. 85)
quantillus (Bacch. 705, Capt. 193, Curc. 110, Most. 623, Most. 628, Ps. 1192, Poen. 1167, Truc. 637)
rallus (Epid. 230)
ratiuncula (Capt. 192, Curc. 371)
recula (Cist. 377a)
regillus (Epid. 223)
rotula (Pers. 443)
rufulus (Asin. 400)
saepiuscule (Cas. 703)
Samiolus (Stich. 694)
satillum (Trin. 492)
schoenicula (Cist. 407)
scintilla (Trin. 678)
scintillare (Men. 829/30)
scitula (Rud. 565, Rud. 894)
scutula (Mil. 1178)
securicula (Rud. 1158, Rud. 1159, Rud. 1163)
sepiola (Cas. 493)
servola (Poen. 1094)

servolicola (Poen. 267)
servolus (Amph. 987, Asin. arg., Aul. arg.II, Capt. 880, Cas. arg., Cist. arg. Cist. 182, Men. 339, Merc. 108, Men. 171, Poen. 270, Stich. arg. I, Stich. 446, Truc. 428)
sicilicula (Rud. 1169)
singillatim (Trin. 881)
sitella (Cas. 296, Cas. 342, Cas. 351, Cas. 363, Cas. 396)
Sitellitergus
situla (Amph. 671, Cas. 359)
Sophoclidisca (Pers. 201, Pers. 204)
sordidulus (Poen. 270)
sororcula (Cist. 451)
specula (Cas. 306, Pers. 310)
sportula (Curc. 389, Men. 219, Stich. 289)
staticulus (Pers. 824)
stella (Men. 175, Poen. 434)
Stephaniscidium (Stich. 739/40)
sucula (Rud. 1170, Rud. 1170)
suduculum (Pers. 419)
suilla (Men. 210)
surculus (fab. inc. frg. 21. 1)
surpiculus (*/scirpiculus*) (Capt. 816)
tabella (Bacch. 715, Bacch. 728, Bacch. 753, Bacch. 769, Bacch. 787, Bacch. 808, Bacch. 811, Bacch. 924, Bacch. 935, Bacch. 936, Bacch. 960, Bacch. 984, Curc. 347, Curc. 365, Curc. 369, Curc. 422, Curc. 432, Curc. 545, Curc. 545, Curc. 551, Epid. 251, Mil. 38, Mil. 73, Mil. 130, Pers. 247, Pers. 460, Pers. 497, Pers. 551, Pers. 518, Pers. 520, Pers. 544, Ps. 10, Ps. 20, Ps. 28, Ps. 31, Ps. 36, Ps. 40, Ps. 49, Ps. 67)
tantillum (Cas. 822, Stich. 620, Trin. 60)
tantillus (Most. 394, Poen. 273, Rud. 1150, Truc. 537, Truc. 765)
tantulus (Bacch. 209)
tardiusculus (Cist. 380)
tegillum (Rud. 576)
tenellus (Cas. 108)
tigillum (Aul. 301)
tippula (Pers. 244, fab. inc. frg. 33. 1)
todillus (Cist. 408)
torulus (Amph. 144)
tranquillitas (Merc. 877, Poen. 753)
tranquillus (Amph. 478, Amph. 958, Bacch. 765, Bacch. 1174, Capt. 865, Cas. 26, Cist. 14, Cist. 110, Cist. 652, Epid. 444, Epid. 562, Epid. 643, Most.417, Merc. 890, Merc. 891, Poen. 355, Poen. 507, Poen. 1236, Stich. 286, Stich. 529, Truc. 776)
tremula (Curc. 160)
truculentus (Bacch. 763)
tunicula (Rud. 549)
turbella (Bacch. 1057, Ps. 110)
tusculum (Aul. 385)
ullus
unctiusculus (Ps. 221)
unguiculus (Epid. 623, Stich. 761)
ungula (Asin. 340, Aul. 467, Men. 866, Ps. 643, Ps. 852, Ps. 854)
uxorcula (Cas. 844, Cas. 916)
valentulus (Cas. 852)
vasculum (Aul. 270, Rud. 134)
ventulus (Curc. 316)
venustulus (Asin. 223)
verberetillum (Poen. 378)
verculum (Cas. 367)
vetulus (Asin. 340, Bacch. 1129, Cas. 535, Epid. 186, Epid. 666, Men. 864, Merc. 314, Merc. 525, Most. 275, Pers. 266)
vinnulus (Asin. 223)
vitellus (Asin. 667)
vitulinus (Aul. 375)
vixillum (Trin. 888)
volsella (Curc. 57)

3.2. Tvorba umanjenica

3.2.1. Umanjenice prvog stupnja na *-lus*

Prva kategorija tvorbe umanjenica prvog stupnja su umanjenica na *-lus* gdje dolazi do spajanja i asimilacije deminutivnog nastavka i završnog konsonanta osnove. Do asimilacije dolazi samo u nekim slučajevima. Osnova i nastavak se asimiliraju kad osnova završava na *-l-* kao u primjerima *ancilla*, *medulla*, *medullitus*, *ocellus*, *patellarius*, *singillatim*, *sitella*, *Sitellitergus*, *tabella*; zatim kad osnova završava na *-n-* kao u primjerima *asellus*, *bellaria*, *bellissimus*, *bellus*, *corolla*, *crumilla*, *lenullus*, *lupillus*, *mellilla*, *necullus*, *nullus*, *persolla*, *tegillum*, *tigillum*, *ullus*; kada je osnova na *-r-* kao u primjerima *ampulla*, *ampullarius*, *flabellifera*, *gravastellus*, *libella*, *libellus*, *misellus*, *Mostellaria*, *peditastellus*, *puella*, *pullarius*, *pullus*⁶⁸, *rallus*, *scintilla*, *scintillare*, *stella*, *tenellus*; te u slučaju spajanja *-t-* s *-l-* kao u primjeru *albicapillus*, *capillus*, *tranquillitas*, *tranquillus* gdje obično konsonantska kombinacija *-tl-* prelazi u *-cl-*, osim vjerojatno iza nenaglašenog sloga u pralatinom gdje dolazi do asimilacije u *-ll-*.⁶⁹ U primjerima se također može zamijetiti ranije objašnjena varijacija u vokalu ispred asimiliranog *-ll-* ali i neke iznimke kao npr. u primjerima *ancilla* (< *anculus*) i *singillatim* (< *singuli*) napram *ocellus* (< *oculus*) i *tabella* (< *tabula*).

Također, pojavljuje se i glagol *scintillare* koji je najvjerojatnije izveden iz već postojeće umanjenice *scintilla*.

3.2.2. Umanjenice prvog stupnja na *-ulus*

Druga kategorija tvorbe umanjenica prvog stupnja su umanjenice čijim pozitivima se na osnovu dodaje nastavak *-ulus*. Tim nastavkom se mogu tvoriti umanjenice imenica i pridjevi prve i druge deklinacije kao što su *aeneolus*, *aenulum*, *aerumnula*, *aliquantulum*, *amiculus*, *animulus*, *anulatus*, *anulus*, *aquola*, *argenteolus*, *armariolum*, *Aulularia*, *aureolus*, *batiola*, *belliatulus*, *bellitudo*, *blandiloquentulus*, *bucculentus*⁷⁰, *calceolarius*, *caltula*, *catulinus*,

⁶⁸ Riječ *pullus* (hrv. mlado od životinje) moguće nastaje od *puer* ili možda *pusus* te povezuje se s grčkim *πῶλος*, a prepoznaje se i u romanskom jezicima kao tal. i šp. *pollo*, fr. *poule* u sličnom značenju (Ernout i Meillet 1951.: s. v. *pullus*.).

⁶⁹ Matasović 2010: 67. Također, u tom slučaju bi *tranquillus* odstupao od pravila budući da vjerojatno nastaje od **trans-quiet-lo* (Ernout i Meillet 1951.: s.v. *tranquillus*.).

⁷⁰ Za pridjeve koji završavaju na *-ulentus*, kao što su kod Plauta *bucculentus*, *luculentus* i *trulentus*, nije sasvim jasno radi li se o pridjevskom nastavku *-ulentus* ili o pridjevskom nastavku *-entus* koji se stavlja na već

*catulus*⁷¹, *cistula*, *columbula*, *commodule*, *commodulum*, *corbula*, *crepidula*, *crocotula*, *crustum*, *culcitula*, *digitulus*, *ebriolus*, *equola*, *exornatulus*, *fabula*, *famulus*, *febriculosus*, *ficula*, *filiola*, *filiolus*, *foculus*, *formula*, *guttula*, *hamulus*, *hariola*, *hariolus*, *horiola*, *horridulus*, *ioculus*, *iugulum*, *lectulus*, *limbularius*, *limulus*, *lingulaca*, *linteolum*, *loculus*, *longule*, *luculentus*, *lunula*, *lusciniola*, *malaculus*, *mensula*, *minutulus*, *monerula*, *mundulus*, *nebula*, *negotiolum*, *Nervolaria*, *palliolum*, *pallula*, *parvolus*, *pauculus*, *paulliolatim*, *paululum*, *paululus*, *pessulus*, *pinnula*, *Poenulus*, *porculus*, *primulum*, *primulus*, *Pseudolus*, *quadrimumulus*, *rotula*, *rufulus*, *Samiolus*, *scitula*, *scutula*, *sepiola*, *servola*, *servolicola*, *servolus*, *situla*, *sordidulus*, *sportula*, *tantulus*, *tippula*, *torulus*, *tremula*, *truculentus*, *tunicula*, *ventulus*, *venustulus*, *vinnulus*; zatim treće deklinacije kao *adulescentula*, *adulescentulus*, *aetatula*, *assula*, *assulatim*, *capitulum*, *celocula*, *edentulus*, *facula*, *luculentus*, *mendiculus*, *nepotulus*, *pisculentus*, *truculentus*, *ungula*, *valentulus*, *vetulus*, *vitulinus*⁷²; te četvrte deklinacije kao *acula*, *arcula*, *arcularius*. Prema ovome se vidi da su riječi prve i druge deklinacije sklonije takvoj tvorbi, kao što je i ranije rečeno.

Pored njih se nailazi i na nekoliko glagola kao što su *baiulare*, *hariolare*, *petulare*. Glagoli *hariolare* i *baiulare* su vjerojatno izvedeni iz već postojećih imenica *hariolus/a* i *baiulus*.⁷³

3.2.3. Umanjenice prvog stupnja na *-culus*

Treća kategorija tvorbe umanjenica prvog stupnja su umanjenice s nastavkom *-culus*. Taj nastavak se pronalazi u umanjenicama pozitiva prve i druge deklinacije kao što su *aniticulum*, *avonculus*⁷⁴, *feniculum*⁷⁵, *mammicula*, *nitiduscule*, *nitidusculus*, *schoenicula*, *staticulus*; zatim

postojeći deminutivni nastavak, ali ovdje se uzima kao pridjev razvijen iz deminutiva (Adams 2007: 522., Palmer 1954: 238., Divković 1900: s.v. *bucculentus*, *luculentus*, *truculentus*).

⁷¹ Riječ *catulus* se izvodi iz mogućeg *cattus* što se moguće odražava u šp. i it. *gato*, fr. *chat* te eng. *cat*, a isto tako se možda radi i o riječima germanskog porijekla (Ernout i Meillet 1951 s.v. *catulus*).

⁷² Za riječ *vitulus* pretpostavlja se da nastaje od prait. **wet-elo* (hrv. od godine dana starosti) čiji se korijen pronalazi u lat. *vetus* (hrv. star) i grč. *(F)έτος* (hrv. godina), no nije sigurno da li je porijekom od neke druge imenske derivacije ili deminutivne kao i kasnije druga umanjenica *vetulus* nastala od pridjeva, ali svakako spada u kategoriju onih imenica koje označavaju mlado životinje kao *catulus* i *pullus*, koje su prepoznatljivijeg pozitiv, pa je stoga više za vjerovati da je deminutivne tvorbe (Ernout i Meillet 1951: s. v. *vitulus*., de Vaan 2009: s. v. *vitulus*., *Vidi bilješke 68 i 71*).

⁷³ Za ove imenice je jako teško reći spadaju li u kategoriju umanjenica budući da su obje izvedenice od korijena koji ima glavno značenje, a one nose aktivno značenje kao što bi mogao biti slučaj s *oculus* (Ernout i Meillet 1951: s.v. *baiulus* i *haru-*, također *vidi bilješku 38*).

⁷⁴ Umanjenica se pronalazi s infiksom **-en-* koji se pojavljuje u latinskom i keltskom, gal. *ewythr* i bret. *eontr*, te mijenja značenje u *ujak*, a sa sufiksom na **-en* se pronalazi i u germanskom kao u st. v. njem. *oheim* i st. eng. *eam* u istom značenju (Ernout i Meillet 1951: s.v. *auus*.). Očekivana umanjenica **aviolu* se pronalazi u

treće deklinacije kao *adsentatiunculus, aedicula, amatorculus, apicula, aratiuncula, auricula, breviculus, canicula, carbunculus, corculum, corpusculum, crepusculum, crusculum, curculiunculus, dicaculus, dulciculus, ensiculus, faenusculum, fraterculus, grandiculus, homunculus, laterculus, lenunculus, lolliguncula, lolligunculus, masculus, matercula, melculum, meretricula, molliculus, morsiuncula, muliercula, minusculum, musculus, occasiunculus, oppressiunculus, osculum, paniculus, passerculum, pauperculus, peniculus, Peniculus, perieratiuncula, pulvisculus, ratiuncula, securicula, sicilicula, sororcula, sucula, suduculum, surculus, surpiculus (scirpiculus), tusculum, unguiculus, uxorcula, vasculum, verculum; također četvrte deklinacije kao što su *articulatim, articulus, cincticulus, Cornicula, manicula*; te pete deklinacije kao što su *diecula, recula, specula*. Kao što je i očekivano, prevladavaju umanjenice čiji je pozitiv treće deklinacije te je jedina deminutivna tvorba kojom se tvore umanjenice pozitiva pete deklinacije.*

Pored imenica i pridjeva, zatiču se i prilozi koji tvore deminutivni derivat s nastavkom *-culus* kao što su *ampliuscule, clanculum, complusculus, liquidiusculus, maiusculus, meliusculus, minusculus, plusculum, posticulum, saepiuscule, tardiusculus, unctiusculus*. Iz ovih primjera se vidi kako s tim deminutivnim nastavkom neki i dalje nose značenje priloga, dok se drugi mijenjaju u pridjeve.

Takva tvorba se zatiče i u glagolima kao što su *deosculari, missiculare, osculari, pandiculari*. Jedino *missiculare* i *pandiculari* su pravi deminutivni derivati pozitiva koji je glagol, dok *deosculari* i *osculari* potječu od već postojeće imenice s deminutivnom tvorbom *osculum*.

3.2.4. Umanjenice drugog stupnja na *-ellus* i *-illus*

Umanjenice tvorene nastavcima *-ellus* i *-illus* smatraju se dvostrukim umanjenicama ili umanjenicama drugog stupnja zbog dodavanja deminutivnog nastavka *-lus* na već postojeći deminutivni nastavak *-(c)ulus*. Zbog sličnosti se mogu pomiješati s umanjenicama koje zbog takve tvorbe dodavanjem deminutivnog nastavka stvaraju sličan efekt kao što je slučaj s umanjenicama prve kategorije prvog stupnja gore navedene. Nastali vokal iza asimiliranog *-ll-* može biti *-e-* i *-i-*, kao što je ranije navedeno, pa su tako kod Plauta pronalaze umanjenice

zapadnim romanskim jezicima kao u port. *avô*, šp. *abuelo*, okc. *aviol*, *aujol* i fr. *aïeul* (hrv. djed) (Skok 1940: 108-109.).

⁷⁵ Budući da označava biljku *komorač* po tvorbi može biti umanjenica od *fenum*, ali nije isključena i neka druga vrsta derivacije.

sa *-e-* *agnellus, anellus, catellus, cistella, Cistellaria, cistellatrix, clitellarius, labellum, turbella, vitellus, volsella*; a sa *-i-* su *aliquantillum, anguilla, armilla, catillatum, cavilla, cavillatio, cavillator, conspicillum, frustillatim, haedillus, murmurillum, papilla, pausillus, pauxillatim, pauxillisper, pauxillum, pauxillus, perpauxillus, pistillus, ploratillum, pusillus, putillus*⁷⁶, *quantillus, regillus*⁷⁷, *satillum, suilla, tantillum, tantillus, todillus, verberetillum, vixillum*. Iz navedenih primjera se vidi kako ne postoje umanjenice koje imaju deminutivnu tvorbu treće kategorije na *-culus*. U ovom slučaju prevladavaju umanjenice na *-illus*, dok kasnije u latinskom na to mjesto dolazi nastavak *-ellus*. Od ovakve tvorbe pronalazi se jedino glagol *occillare*.⁷⁸ U ovoj tvorbi umanjenica također spadaju i *ancillula, bellulus* koje slične umanjenicama trećeg stupnja, ali budući da su nastale od umanjenica prvog stupnja prve kategorije ulaze u ovu skupinu.

3.2.5. Umanjenice trećeg stupnja na *-llulus*

Daljnje derivacije umanjenica u latinskom jeziku isprva su vrlo rijetke, dok kasnije u kasnom latinitetu su vrlo učestale, ali u velikoj većini slučajeva nisu prešle u romanske jezike.⁷⁹ U Plautovim komedijama takve umanjenice nastaju jedino kada se deminutivni nastavak *-ulus* dodaje nastavku drugog stupnja na *-ellus* i *-illus*, nekad moguće zbog izražavanja deminutivnosti jer se smisao u prethodnoj tvorbi izgubio, ali u većini slučajeva radi bolje zvučnosti i izraženosti izgovorene riječi, kao što je slučaj s Plautovim umanjenicama *cistellula, pausillulum, pauxillulus* koje ulaze u tu kategoriju.

3.2.6. Umanjenica na *-sc-*

Pored svih latinskih nastavaka i tvorbi umanjenica, u Plautovim komedijama, koje inače sadrže velik broj grčkih riječi i izraza jer su zasnovane na grčkim uzorima, pronalaze se neke umanjenice koje su prema grčkom jeziku umanjenice. Kod Plauta se tako nalaze riječi s deminutivnom tvorbom na *-sc-* za što se smatra da nije grčka tvorba već lidijsko-karijskog

⁷⁶ Riječ je najvjerojatnije istog porijekla kao i *pusillus* od *pusio* s promjenom *s-t* konsonantna.

⁷⁷ Teško je reći pripada li ova umanjenica prvom ili drugom stupnju, budući da riječ *regulus* od koje nastaje ne mora nužno biti umanjenica od *rex* već i deverbalni supstantivirani pridjev glagola *regere* (Vidi bilješku 38.).

⁷⁸ Vjerojatno je nastao od *occare* (hrv. braniti, raditi), ali nije nužno deminutivna tvorba.

⁷⁹ Vidi bilješku 40.

porijekla.⁸⁰ Primjeri takve vrste umanjenica po tvorbi su u najvećem broju grčka osobna imena i jedna opća imenica, a to su *Ampelisca*, *Collybiscus*, *Halisca*, *Lampadiscus*, *lemniscus*, *Lyciscus*, *Olympiscus*, *Pardalisca*, *Phaniscus*, *Sophoclidisca*, *Stephaniscidium*.

3.3. Upotreba i značenje umanjenica

Umanjenice u latinskom jeziku u velikom se broju upotrebljavaju bez deminutivnog značenja. Za neke riječi je neporecivo da mogu funkcionirati kao stvarne umanjenice njihovih pozitiva, a neke u određenim okolnostima dobivaju stilski obojan smisao i značenje. Kao što se prethodno vidjelo, Plaut koristi velik broj umanjenica prvenstveno stvoren od imenica, a pronalaze se i umanjenice pridjeva, priloga pa čak i glagola. Neke su imenice u latinskom zasigurno izgubile značenje umanjenice, a pojavljuju se i u klasičnom latinskom. Ipak, mnogim drugima nema traga u klasičnom, već samo kod Plauta i u kasnijem jeziku. Kako bi se ustvrdila upotreba i stilaska obojanost pojedinih umanjenica u komedijama, potrebno ih je za početak promatrati prema vrsti riječi od koje su nastale te ujedno koju vrstu riječi predstavljaju u komedijama.⁸¹

3.3.1. Upotreba i značenje imenica

Najveći broj umanjenica su imenice. U nekima je nastavak zaista mogući nositelj deminutivnog značenja u odnosu na pozitiv. Mnoge druge imenice mogu označavati umanjenost predmeta, ali uglavnom ne označavaju. Može se pretpostaviti kako mnogi deminutivi proizlaze iz potrebe afektivnosti te time ne označavaju da je nešto malo, nego neki subjektivni stav prema određenoj stvari ili osobi.

U slučaju osoba to se primjećuje s njihovim osobnim imenima kao *Ampelisca*, *Collybiscus*, *Halisca*, *Lampadiscus*, *Olympiscus*, *Pardalisca*, *Phaniscus*, *Sophoclidisca*, *Stephaniscidium* te *Cornicula*, *Peniculus*, *Samiolus* i *Sitellitergus*. Ovdje je jasno da se ne radi

⁸⁰ *Vidi bilješku 57.*

⁸¹ Umanjenice uglavnom predstavljaju vrstu riječi od koje su izvedene, imenice su imenice, glagoli su glagoli, dok s prilozima i prijedlozima dolazi do miješanja, gdje očekivano umanjenice izvedene od pridjeva mogu funkcionirati kao pridjevi i kao prilozima, kao i njihovi pozitivi, dok pored njih postoje i umanjenice od priloga koje funkcioniraju kao pridjevi u tekstu.

o osobama koji su pojavom manje od ostalih, nego o iskazivanju moguće govornikove afektivnosti prema njima.

Accipe hanc cistellam, Halisca. (Cist. 637)

[Primi ovaj kovčežić, Haliska.]

Olfacta igitur hinc, Penicule. (Men. 169)

[Pomiriši onda ovamo, Penikule.]

Također, mogu se uzeti u obzir i imena komedija kao što su *Aulularia*, *Cistellaria*, *Mostellaria*, *Nervolaria*, *Poenulus*, *Pseudolus*. Na tim mjestima se isto tako ne misli na njihovu deminutivnost, kao *ćupić*, kako bi se time isticao neki smisao po kojem je određena količina novca koja u nju stane. Najbolji primjer je to što se u istoimenoj komediji pojavljuje pozitiv *aula*, a nigdje deminutiv iz naslova te se time ne daje odnos veličina.

Perii hercle. Aurum rapitur, aula quaeritur. (Aul. 392)

[Umro sam, herkula mi. Zlato je oteto, ćup je tražen.]

...si quis illam invenerit // aulam onustam auri;... (Aul. 611)

[...ako bi tko pronašao onaj ćup pun zlata;...]

Pored toga, također je nemoguće govoriti o deminutivnosti u riječima *cistula*, *cistella* i *cistellula*, osim možda pretpostavljajući razliku u odnosu na *cista* (hrv. sanduk) što se ne pojavljuje u istoimenoj komediji, te to dovodi do zaključka da ni umanjnice drugog i trećeg stupnja ne označavaju umanjnicu umanjnice po značenju, nego samo po obliku. Tako se pored *cistella* i *cistellula* u odnosu na *cistula*, može govoriti i o *anellus* u odnosu na *anulus*.

Faciendum est puerile officium: conquiniscam ad cistulam. (Cist. 657)

[Treba uraditi dječje djelo: čučnut ću se do kovčežića.]

Sed quid hoc est, haec quod cistella hic iacet // cum crepundiis? (Cist. 655-656)

[Ali što je ovo, kako to da ovaj kovčežić ovdje leži s igračkama?]

Quid quaeris? {Hal.} Cistellula hinc mi, adolescens, evolavit. (Cist. 773)

[Što tražiš? {Hal.} Kovčežić mi je, mladiću, odletio.]

Si effexis hoc, soleas tibi dabo, et anulum in digitum aureum et bona plurima. (Cas. 708/9)

[Ako bi učinio ovo, dat ću ti sandale, i zlatni prsten za prst i mnoga druga dobra.]

Non meministi me auream ad te afferre natali die // lunulam atque anellum aureolum in digitum?

(Epid. 639-640)

[Zar se ne sjećaš da sam ti na rođendan donio zlatni polumjesec i zlatni prsten za prst?]

Moguće je reći da je sličan slučaj i sa životinjama koje se navode u komedijama, kao što su *agnellus*, *anguilla*, *aniticula*, *apicula*, *asellus*, *canicula*, *catellus*, *catulus*, *columbula*, *curculiunculus*, *equola*, *haedillus*, *lusciniola*, *monerula*, *musculus*, *passerculus*, *tippula*, *vitellus*.⁸² Jedino u slučaju tepanja, što je jasno posvjedočeno, gdje zaista odgovara smisao deminutivnosti i afektivnosti iz iskazivanja dražesti.

Dic me igitur tuom passerculum, gallina, coturnicem, // agnellum, haedillum me tuom dic esse et vitellum, // prehende auriculis, compara labella cum labellis! (Asin. 666-668)

[Reci mi onda sam tvoj vrapčić, kokoš, prepelica, janje, kozlič reci da sam tvoj i telence, primi me za uši, spoji usne s usnama!]

Dic igitur med aniticulam, columbulam, catellum, // hirundinem, monerulam, passerculum putillum. (Asin. 693-694)

[Nazovi me onda patkicom, golubicom, psićem, lastavicom, čavkom, malim vrapčićem.]

Za neke nazive životinja je moguće izvući značenje deminutivnosti zbog njihove prirode, ali budući da i drugi nazivi životinje podliježu deminutivnim nastavcima, to uopće ne mora biti slučaj. Takve imenice su *curculiunculus*, *musculus*, *apicula* koje se zbog svoje sićušnosti mogu shvatiti kao odraz njihove stvarne male veličine u odnosu na sve druge velike stvari.

Primjećuje se i velika pojava umanjena koje označavaju dio vlasništva i pripadnosti, kao što su sve one riječi koje se tiču nekog domaćinstva, gdje je također moguće reći da se radi o određenoj vrsti afektivnosti zbog posjedovanja tih predmeta.⁸³ Takve riječi su *aedicula*, *ampulla*, *ampullarius*, *ancilla*, *ancillula*, *anellus*, *anulus*, *aquola*, *arcula*, *armariolum*, *armilla*, *calceolarius*, *caltula*, *celocula*, *cincticulus*, *cistella*, *cistellatrix*, *cistellula*, *cistula*, *clitellae*, *clitellarius*, *conspicillum*, *corbula*, *corolla*, *crepidula*, *crocotula*, *crumilla*, *culcitula*, *facula*, *flabellifera*, *hamulus*, *horiola*, *lectulus*, *lemniscus*, *libella*, *libellus*, *limbularius*, *lindeolum*, *loculus*, *mendicula (tunica)*, *mensula*, *munusculum*, *palliolum*, *pallula*, *patellarius*, *pistillus*, *portisculus*, *posticulum*, *recula*, *regilla (tunica)*, *scutula*, *servola*, *servolus*, *sitella*, *situla*, *sportula*, *tabella*, *tegillum*, *tigillum*, *torulus*, *tunicula*, *tusculum*, *vasculum*, *volsella*. Tako bi netko mogao reći za svoju kuću *kućica* ili za krevet *krevetić*, ali to ne mora značiti da su njegovi kuća i krevet manji od kuća i posebno kreveta ostalih ljudi. S druge strane, treba uzeti u obzir i tematiku tih komedija - njihova radnja se odvija u domaćinstvima te time takve riječi jednostavno spadaju u vokabular sredine u kojoj se odvija radnja i normalno je da će više biti

⁸² Riječi *aniticula* i *monerula* vjerojatno spadaju tvorbeno u deminutive, ali nije nužno i sigurno da i kod Plauta značenjem čine deminutive.

⁸³ Conrad 1930: 140.

zastupljene nego npr. opisi krajolika, a isto tako sama tendencija uporabe deminutivnog nastavka u većini drugih riječi ne mora se ni ovdje udaljavati od pravila.

Od predmeta za koje bi se pak moglo reći da spadaju u privatno vlasništvo te osim afektivnosti mogu nositi nastavak umanjenice zbog svoje sićušnosti, to su razne igračke koje se spominju u komediji *Cistellaria* kao što su *ensiculus*, *maniculae*, *securicula*, *sicilicula* i *sucula*. Ako ih je pretpostaviti u kontekstu igračaka, tada je njihovo deminutivno značenje opravdano te time označavaju malenkost i moguće bezvrijednost predmeta kao što je igračka u odnosu na druge predmete koje služe pravoj svrsi.

Imenice koje se tiču dobi određene osobe ili životinje za iskaz njihove mladosti kao što je to slučaj s *catulus*, *pullus* i *vitulus*, koje same po sebi ne nose značenje umanjenice, a označavaju mlado životinje što su u komedijama i *adulescentulus*, *adulescentula* i dr., više dolaze u označavanju afektivnosti nego dobi osoba i životinja.

Atque cum alieno adulescentulo dixit. (Mil. 367)

[K tomu sa stranim mladićem kaže.]

Pusillus i *putillus*, umanjenice od *pusio* (hrv. dječak, dječčić) se koriste u obliku pridjeva za oznaku malenkosti u značenju *malen* kao u *mus pusillus* (Truc. 868) i *passerculum putillum* (Asin. 694).⁸⁴

Na kraju preostaje veliki broj imenica koje se koriste nepromijenjivo u obliku umanjenica i pozitiva, bez ikakve moguće razlike u značenju. Za primjer se mogu uzeti dvije koje daju jasan dokaz tome kao što su *leno*, *lenullus*, *lenunculus*⁸⁵ i *ratio*, *ratiuncula*.

Hic neque periurus leno est nec meretrix mala. (Capt. 57)

[Ovdje nema nepoštenog svodnika niti loše kurtizane.]

Ita ut occepi dicere, // lenulle, de illa pugna... (Poen. 471)

[Tako kao što sam započeo pričati, svodniče, o onoj bitci...]

Sic dederō: aere militari tetigero lenunculum. (Poen. 1286)

[Ovako ću platiti: dotaknut ću svodca vojnim novcem,]

Quattuor minae perierunt plane, ut ratio redditur. (Men. 206)

[Četiri mine su zasigurno nestale, kao što račun prikazuje.]

⁸⁴ Ista pojava se može primjetiti i u španjolskom u slučaju riječi *chico* što prvotno ima značenje pridjeva *malen* obzirom da je nastalo od latinskog *ciccum* što prvo znači *koštica* pa iz toga *malen*, a iz toga proizlazi i kao imenica u značenju *dječak* (Klajn 1987: 63.).

⁸⁵ Ovdje se može primjetiti i dvostruka tvorba prvog stupnja deminutiva kao što je slučaj i s imenicom *homo* što može biti *homunculus* i *homullus*.

Ibo intro atque intus subducam ratiunculam. (Capt. 192)

[Ući ću i unutra ću sračunati računicu.]

3.3.2. *Upotreba i značenje pridjeva i priloga*

Pridjevi i prilozima se također pojavljuju u velikoj mjeri u obliku deminutiva. Premda su neki pridjevi nesmisleni u ikakvom značenju umanjenice, kao što je *primulus* za kojeg nema drugo nego da se koristi u sasvim jednakom značenju kao *primus*, ipak postoje neki pridjevi i prilozima koji bi se mogli svrstati u neke moguće stilski obojane kategorije značenja koje im daju takav sufiks, a isto tako se ne treba smetnuti s uma da su ti pridjevi samo možda po svom značenju skloni formirati takvo stilski obojano značenje.

Jedno od mogućeg značenja nekih pridjeva i priloga je izraz elativnosti.⁸⁶ Neki takvi pridjevi bi mogli biti *putillus* u *passerculum putillum* (Asin. 694) i drugi derivati tog pozitiva, *rallus* u *tunicam rallam* (Epid. 230), *tenellus* u *tenellam Casinam* (Cas. 108), isto tako i neki prilozima kao *pauxillum*, *vixillum*. U ovom slučaju bi se shvatili u značenju *vrlo malen*, *vrlo rijedak*, *vrlo nježan* te *vrlo malo* i *jadva/gotovo*. Poznato je već i s pridjevom *tantillus* koji se češće javlja u književnosti da nosi značenje *tolicni*. Neki drugi pridjevi i prilozima skloni tome su *aliquantillum*, *aliquantulum*, *minutulus*, *parvolus*, *pauculus*, *paululum*, *paululus*, *pausillulum*, *pausillus*, *pausillulus*, *pauxillatim*, *pauxillisper*, *pauxillus*, *perpauxillus*, *pusillus*, *quantillus*, *tantillum*, *tantillus*. Primjer u kojima se takvi pridjevi i prilozima zatiču ne moraju nužno imati takvo značenje, a ujedno i zbog prečeste upotrebe deminutivnog sufiksa, ako je i određivalo to značenje, ono je u nekim slučajevima vjerojatno istrošeno i zagubljeno.

Et minusculum alterum, quasi vixillum vinarium. (Trin. 888)

[I drugo nešto manje (ime), gotovo kao posuda za vino.]

Suprotan slučaj bi mogao biti s nekim pridjevima gdje njihova deminutivnost određuje *malo nečega* kao što je pridjev *rufulus* koji se u tekstu nalazi i pored *aliquantum* (Asin. 400) u mogućem značenju *crvenkast* i *nešto crvenkast/crveniji* u odnosu na *rufus* što je *crven*, *riđ*, ali ni to ne mora nužno biti slučaj.⁸⁷ Svakako, ovaj je pridjev možda najbolji dokaz da se kod Plauta elativnost može pronaći jedino kod pridjeva i priloga koji već označavaju neku deminutivnost, dok drugi mogu samo nositi značenje *malo nečega* što izvorno određuju.

⁸⁶ Väänänen 1968: 150.

⁸⁷ Conrad 1930: 139.

Zanimljiva je pojava tvorbe umanjenca od komparativa priloga kao *ampliuscule*, *complusculus*, *liquidusculus*, *maiusculus*, *meliusculus*, *minusculus*, *nitiduscule*, *nitidusculus*, *plusculum*, *tardisuculus*, *untiusculus*. Značenje takvih priloga može se podudarati s prethodnom kategorijom pridjeva. Tako bi se npr. *minusculus*, *meliusculus* i *tardiusculus* mogli prevesti kao *malo/nešto manji*, *malo/nešto bolji* i *malo/nešto kasniji*.

Et minusculum alterum, quasi vixillum vinarium. (Trin. 888)

[I drugo nešto manje (ime), gotovo kao posuda za vino.]

Si eris verax, tua ex re, facies ex mala meliusculam. (Capt. 959)

[Ako bi bio istinit, iz svoje loše stvari učinit ćeš ju nešto boljom.]

Eo, sum tardiuscula. (Cist. 380)

[Idem, malo kasnim.]

Ostali pridjevi koji se ne mogu svrstati u bilo koju kategoriju po značenju, vrlo vjerojatno su u obliku umanjenca prema analogiji drugih riječi koje je zahvatila ista tvorba.

3.3.3. Upotreba i značenje glagola

Pored imenica, pridjeva i priloga, koji bi hipotetski mogli u nekim okolnostima imati deminutivno značenje, u Plautovim komedijama se pojavljuju i neki glagoli s deminutivnim nastavkom u sebi kao što su *baiulare*, *deosculari*, *hariolare*, *missiculare*, *occillare*, *osculari*, *pandiculari*, *petulare*, *scintillare*. Kao što je u prethodnom poglavlju u tvorbi rečeno, jedino *missiculare*, *occillare*, *pandiculari* i *petulare* ne poznaju imenice koje bi prethodnim prelaskom u deminutive tvorile takve glagole. Pored toga, glagol *occillare* već ima drugačije značenje (*razbiti*) u odnosu na *occare*⁸⁸ i *petulare* nosi značenje *objestan*, gdje se već može odrediti naznaka neke *upornosti* u odnosu na značenje glagola *petere*. Tako, glagolima koji imaju deminutivni nastavak pripisuje se značenje uzastopno ponavljane radnje, kao što je slučaj s iterativnim glagolima. Preostali *missiculare* i *pandiculari* mogli bi izvući takvo značenje na mjestima u kojima se pojavljuju, ali ne mora bit nužno.

Quod ad me attinuit, ego curavi: quod mandavisti mihi // impetratum est, empta ancilla, quod tute ad me litteras // missculabas. (Epid. 130-132)

⁸⁸ Vidi bilješku 78.

[Što se mene tiče, pobrinuo sam se: ono što si mi naložio je obavljeno, služavka je kupljena, u vezi čega si mi (često) slao pisma.]

Ut pandiculans oscitatur. (Men. 833)

[Kako se ljubi protežuckajući se.]

4. ZAKLJUČAK

Umanjenice je u latinskom je jeziku moguće promatrati kroz jezična razdoblja, književne vrste rimske književnosti u kojima se pojavljuju te kroz autore koji objedinjuju ne samo povijesno-književne okolnosti, već i društveno-socijalnu sliku te daju neku osobitost prepoznatljivo vezanu samo za njih. Najznačajnija pojava umanjenica u povijesti latinskog jezika je ona u Plautovim komedijama. Prije, a i poslije Plauta ne postoji niti jedno književno djelo s tolikom zastupljenošću umanjenica. Književna djela i pisani spomenici kasnog latinskog također pružaju široku sliku tvorbe i upotrebe umanjenica, ali bi tek možda sabrani na jedno mjesto mogli dosegnuti Plautov omjer kakav je ovim istraživanjem pokazan.

Umanjenice u Plautovim komedijama privlače pozornost ponajviše prekomjernošću njihove upotrebe. Analiza istraživanog korpusa jasno je pokazala da se u većini slučajeva ne radi o pravim umanjenicama budući da se pojavljuju u pretjerano velikom broju i u kontekstu koji to ne potvrđuje. Na brojnim je primjerima pokazana njihova istrošena stilistička vrijednost. Osim mogućeg miješanja s drugim tvorbama i derivacijama zbog sličnosti, deminutivni se nastavci međusobno ne čine razliku u značenju ni tvorbom ni stupnjem tvorbe, već svim riječima daju osnovu a- i o-deklinacije te glagolima osnovu prve konjugacije, što dovodi do redukcije ostalih deklinacija i u svega par slučajeva ostalih konjugacija glagola. Njihova upotreba najčešće proizlazi iz izražavanja afektivnost prema osobama, životinjama i predmetima koje likovi posjeduju. Tako su to primjeri riječi koje služe tepanju, nazivi osobnih predmeta, dječjih igračaka i životinja te mladih osoba i životinja. Mnoge druge se umanjenice u komedijama koriste u nepromijenjenom značenju kao i njihovi pozitivni. U slučaju pridjeva i priloga malo je veća zastupljenost promjene u značenju derivata, ne uvijek deminutivnog što je samo slučaj u nekim primjerima, dok neki odaju smisao elativnosti. Pri tome se kod Plauta takvo značenje može pripisati samo onima koji već po svom značenju određuju deminutivnost, te onima kojima je stilska obojanost u odnosu na pozitiv nedokaziva. Deminutivima nastalim od komparativa priloga više odgovara takvo značenje. Glagolskih deminutivnih derivata je vrlo malo. Neki su izvedeni iz već postojećih imenica, a neki su pravi deminutivi glagola.

Pravim glagolskim deminutivima po tvorbi u nekim primjerima je promijenjeno značenje u odnosu na pozitiv, dok ostali prikazuju značenje uzastopno ponavljane radnje.

Zaključno, umanjenice se u Plautovim komedijama u najvećoj mjeri koriste bez deminutivnog značenja, što je dokaz njihove istrošene stilističke vrijednosti. U nekim slučajevima moguće je odrediti stilsku osobitost, ali i na takvim mjestima se nerijetko zameće značenje zbog njihove prevelike pojave. Raznolikost likova s obzirom na njihov društveni stalež ipak nije dovoljno raznovrsna da bi se samo upotrebom umanjenica prikazala jasna razlika u kvaliteti govora, ali može se reći kako se umanjenice s manjom učestalosti, a izgubljenim značenjem, ponajviše pojavljuju u govoru likova sa samog dna društvene ljestvice, kao što su žene i robovi. Gomilanje nastavaka i umanjenica u latinskom jeziku u Plautovim komedijama odvija se više iz potrebe jačeg izražaja riječi u govoru, čemu je također razlog pojava složenih glagola s prijedlozima koji gube smisao složenosti, te redukcije manje pravilnih deklinacija imenica i pridjeva i uz verbalizaciju participijske osnove redukcije manje pravilnih konjugacija glagola kao početku pojednostavljanja latinske gramatike u vulgarnom jeziku, nego što je to postizanje stilske vrijednosti koju izvorno nose.

IZVORI⁸⁹

Plautus: *Amphitrus, Asinaria, Aulularia, Bacchides, Captivi, Casina, Cistellaria, Curculio, Epidicus, Menaechmi, Mercator, Miles Gloriosus, Mostellaria, Persa, Poenulus, Pseudolus, Rudens, Stichus, Trinummus, Truculentus, Vidularia, Fragmenta.*

LITERATURA

- Adams, J. N. 2004. *Bilingualism and the Latin Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Adrados, F. R. 1999. *Historia de la lengua griega de los orígenes a nuestros días*. Madrid: Editorial Gredos.
- Bakkum, G. C. L. M. 2009. *The Latin Dialect of the Ager Faliscus*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Buck, C. D. 1904. *A Grammar of Oscan and Umbrian*. Boston: The Athenaeum Press.
- Bulić, N. i Šarić, M. M. 2013. *Gramatičke značajke vulgarnog latinskog*. Split: Redak.
- Clackson, J. 2011. *A Companion to the Latin Language*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Clackson, J. i Horrocks, G. 2007. *The Blackwell History of the Latin language*. Oxford: Blackwell publishing.
- Conrad, F. 1930. Die Deminutive im Altlatein. *Glotta*, 19 (1/2), 127-148.
- de Vaan, M. 2008. *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*. Leiden-Boston: Brill.
- Divković, M. 1900. Reprint 1991. *Latinsko-hrvatski rječnik za škole*. Zagreb: Naprijed.
- Đurić, M. N. 1951. *Istorija helenske književnosti*. Beograd: Naučna Knjiga.
- Ernout, A. i Meillet, A. 1951. *Dictionnaire etymologique de la langue latine: histoire des mots*. Paris: Librairie C. Klincksieck.
- Hammond, M., Mack A. W. i Moskalew, W. 1997. *Plautus - Miles gloriosus*. Harvard: Harvard University Press.
- Horrocks, G. 2010. *Greek: A History of the Language and it's Speakers*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Klajn, I. 1987. *Istorijska gramatika španskog jezika*. Beograd: Naučna Knjiga.

⁸⁹ Izvori su pregledavani pomoću programa *Diogenes*.

- Ligorio, O. 2018. Diftongizacija u dalmatoromanskim reliktima latinskog sufiksa -ĕllu, - a (iz balkanskog latinитета XII). *Južnoslovenski filolog*, 64 (1), 31-59.
- Lindsay, W. M. 1892. Diminutives in -culus. Their Metrical Treatment in Plautus. *The Classical Review*, 6 (3), 87-89.
- Marouzeau, J. 1949. *Quelques aspects de la formation du latin littéraire*. Pariz: Librairie C. Klincksieck.
- Maškin, N. A. 1987. *Istorija starog Rima*. Preveo s ruskog Miroslav Marković. Beograd: Nardona Knjiga.
- Matasović, R. 2010. *Kratka poredbenopovijesna gramatika latinskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Matasović, R. 2016. *Lingvistička povijest Europe*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Nečas Hraste, D. 2019. *Starolatinski natpisi*. Zadar: Tiskara Zelin d.d.
- Palmer, L. R. 1954. *The Latin Language*. London: Faber & Faber Limited.
- Perna, R. 1955. *L'originalita di Plauto*. Bari: Leonardo Da Vinci.
- Skok, P. 1940. *Osnovi romanske lingvistike, svezak II. Historijska fonetika romanskih jezika (nenaglašeni vokali i konsonanti)*. Zagreb: Izdanje naklade školskih knjiga i tiskanica Banovine Hrvatske u Zagrebu.
- Tekavčić, P. 1970. *Uvod u vulgarni latinitet (s izborom tekstova)*. Zagreb: Kućna tiskara Sveučilišta u Zagrebu.
- Väänänen, V. 1966. *Le latin vulgaire des inscriptions pompéiennes*. Berlin: Akademie Verlag.
- Väänänen, V. 1968. *Introducción al latín vulgar*. Preveo s francuskog Manuel Carrión. Madrid: Editorial Gredos, S. A.
- Vinja, V. 1998. *Gramatika španjolskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Vratović, V. 1982. Rimska književnost. U: *Povijest svjetske književnosti, knjiga 2, 189-312*. Zagreb: Mladost.
- Weiss, M. 2009. *Outline of the Historical and Comparative Grammar of Latin*. New York: Beech Stave Press.